

PÅ SPORET AF NATIONALPARK THY

– EN CYKEL- OG VANDREGUIDE

NATIONALPARKTHY.DK

KOLOFON

© Udgiverne
1. udgave juni 2012
5000 stk.

Guiden er udgivet af Nationalpark Thy i samarbejde med Naturstyrelsen Thy, Museet for Thy og Vester Hanherred, Thisted Kommune, Thy Turistbureau.

Guiden er støttet med tilskud fra Tips- og Lottomidler til Friluftslivet.

Kortgrundlag: Thisted Kommune / KMS.
Udarbejdet af Bolvig Kort Grafik.

Fotos, tekster og illustrationer: Charlotte Boje Andersen, Bo Immersen, Kim Christensen, Mie Buus, Ib Nord Nielsen, Lærke Lundsten, Ditte Svendsen, Klaus Madsen, Henrik Bolt-Jørgensen, Mia Riemann Thomsen, Jens Kristian Kjærgaard og Jens Andersen.

Layout: Karin Fredsøe, Tilde Grafisk

Tryk: Trykkeri Friheden

ISBN: 978-87-993799-1-0

Mange har bidraget til denne udgivelse, og der skal lyde en tak for bidrag til Cyklistforbundets Thisted afdeling og Dansk Vandrelaug.

Materiale fra guiden må ikke gengives uden forudgående aftale med udgiveren.

Anlæg af flere nye cykel- og vandrestier samt fugletårne er muliggjort med støtte fra Arbejdsmarkedets Feriefond til projektet »Bedre adgang til Nationalpark Thy«.

På www.nationalparkthy.dk kan du finde eventuelle opdateringer af guiden. Det gælder f.eks. faktuelle informationer og evt. forkerte eller manglende markeringer på kortmaterialet. Det er også her du finder eventuelle nye rutebeskrivelser og temaruter.

Velkommen til Nationalpark Thy.....	5
Sådan bruger du guiden	7
Oversigtskort Nationalpark Thy	8
Nationalpark Thy – natur, landskab og kulturhistorie	10
Tag hensyn til naturen.....	22
Friluftsliv og rekreation.....	24
Smag på Nationalpark Thy	28
På cykel i Nationalpark Thy.....	28
På vandring i Nationalpark Thy.....	34
Serviceinformationer	36
Aktiviteter for børn	40
30 seværdigheder	42
Signaturforklaring, skiltning og introduktion til kortene.....	87

Kystskrænter ved Lodbjerg.

VELKOMMEN TIL NATIONALPARK THY

Her i Danmarks første nationalpark, klitlandskabets nationalpark, venter dig en række spændende tilbud om oplevelser og aktiviteter i særklasse.

Det er med stor glæde og stolthed vi her præsenterer den første guide, der giver en samlet oversigt over turmuligheder til fods og på cykel i Nationalpark Thy og en beskrivelse af 30 attraktioner, som kan opleves undervejs. Guiden kan bruges både til planlægning af turen hjemmefra og som guide og opslagsværk undervejs. Bag guiden står et bredt sammensat hold af lokale natur- og kulturformidlere suppleret med frivillige, der alle kender nationalparken indefra – fra egne oplevelser og ture, som vi gerne vil dele med andre.

En nationalpark etableres ikke ved udpegningen til nationalpark, men over en periode på 20-30 år. Men siden oprettelsen i 2008 er der arbejdet målrettet med at give bedre adgang til nationalparken, bl.a. ved at etablere nye, sikre cykelstier fra nord mod syd og bedre forbindelsesmuligheder fra kystbyerne ud i nationalparken. Arbejdet er ikke slut endnu, men vi er så langt, at vi med denne guide gerne vil præsentere en række af nye muligheder, der på bedste vis supplerer de mere velkendte tilbud. Med større kendskab til nationalparken og bedre adgangsmuligheder kommer flere ud i naturen. Husk, du er naturens gæst, tråd varsomt og efterlad ikke andre spor end dit fodspor eller dækaftryk! Formålet med at etablere nationalparker er først og fremmest at bevare og forbedre naturen i området. Naturen, som ofte er målet for vores besøg, gerne suppleret med storslåede landskaber, spændende kulturhistorie, lokale produkter og mødet med thyboerne.

God tur. Vi håber, du kommer godt hjem igen, beriget med oplevelser og ny viden, og med den gode fornemmelse i krop og sjæl, som en tur ud i naturen altid giver garanti for.

Ditte Svendsen
skovrider og bestyrelsesmedlem i Nationalpark Thy

GUIDEN BESTÅR AF TRE SEPARATE DELE

En **guidebog og opslagsværk** med beskrivelser af 30 seværdigheder i nationalparken samt tips og idéer til aktiviteter undervejs.

Cykelkort med nationale, regionale og lokale cykelruter samt interessepunkter m.v. i målestok 1:60.000.

Vandrekort med Nordsøstien og lokale vandrestier samt interessepunkter m.v. i målestok 1:25.000. Tre kort dækker tilsammen Nationalpark Thy.

SYMBOLFORKLARING

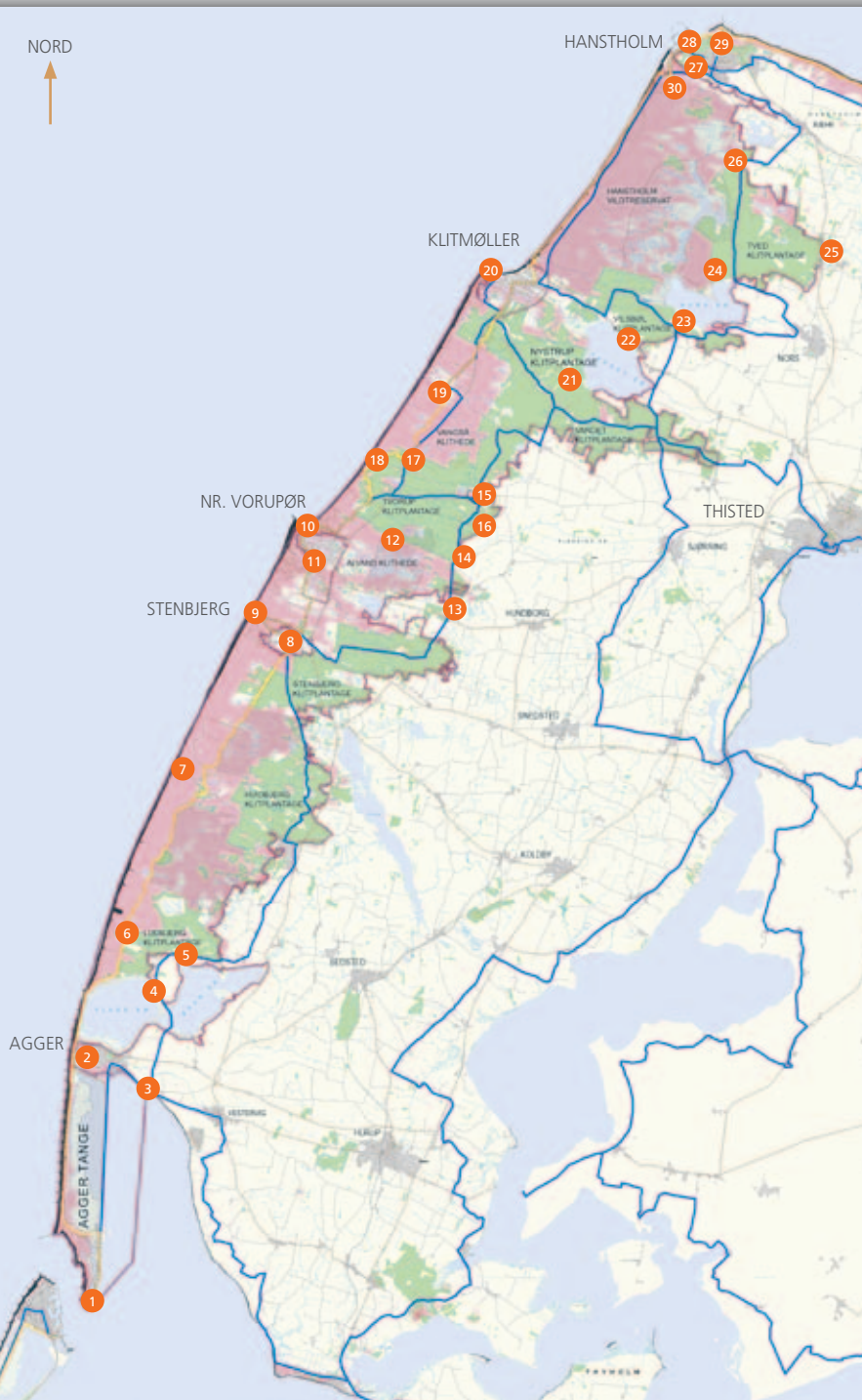
 WC	 Campinghytter	 Skovlegeplads
 Handicap WC	 Vandrehjem	 Bålplads
 Information	 Bus	 Bord/bænke
 Rasteplass	 Færgesymbol	 Badested
 Indkøb	 Parkering	 Shelter
 Hotel	 Golf	 Fugletårn
 Restaurant	 Mountainbike	 Drikkevand
 Campingplads	 Fiskeri	 Udsigtspunkt

Hvad er en dansk nationalpark?

En dansk nationalpark indeholder den mest unikke og særprægede danske natur. Nationalparker er skabt i et tæt samspil mellem parkernes bestyrelse, Miljøministeriet, kommuner, lokalsamfund og organisationer. Nationalparkerne etableres over en længere årrække for offentlige bevillinger suppleret med fondsmidler gennem planlægning, frivillige aftaler og borgerinddragelse. Formålet er især at forbedre og styrke den danske natur, samt give lokale og besøgende bedre muligheder for at opleve, bruge og få viden om natur, landskab og kulturhistorie.

Mere information på www.danmarksnationalparker.dk

NORD

SIGNATURFORKLARING

- Nationalpark Thy grænse
- ..... Nordsøstien
- Cykelruter

Nationalpark Thy ligger i Nordvestjylland, langs kysten fra Hanstholm til Agger. Nord til syd: 55 km. Øst til vest: 5-12 km. Areal: 244 km².

Naturtyperne er klit, klithede, strand, næringsfattige søer og vådområder, kalkrige kystskrænter fra stenalderhavet, klitplantager med stor andel af nåletræer og små opdyrkede arealer.

Nationalpark Thy blev indviet den 22. august 2008, som den første i Danmark.

SEVÆRDIGHEDER I NATIONALPARK THY

1. Agger Tange	16. Tvorup Klitplantage
2. Agger By	17. Thagaards Plantage
3. Krik	18. Bøgsted Rende
4. Ørum og Flade Sø	19. Vangså Klithede
5. Lodbjerg Kirke	20. Klitmøller
6. Lodbjerg Fyr	21. Nystrup Plantage
7. Lyngby	22. Vandet Sø og klitplantagerne
8. Stenbjerg By	23. Nors Sø
9. Stenbjerg Landingsplads	24. Isbjerg
10. Nr. Vorupør	25. Tved Kirke og landsby
11. Vorupør Gl. Kirkegård	26. Hanstholm Vildtreservat
12. Ålvand Klithede	27. Hanstholm Fyr
13. Faddersbøl Mølle	28. Hanstholm Havn
14. Egebaksande og Sjørring Sø	29. Museumscenter Hanstholm
15. Tvorup Kirkeruin	30. Første batteri og Atlantvolden

NATIONALPARK THY

Nationalpark Thy strækker sig fra Hanstholm i nord til Agger Tange i syd og bliver mod øst afgrænset af landbrugslandet, mod vest af Vesterhavet.

Det er et område, som er formet af årtusinders sandflugt, og det rummer i dag store nationale og internationale natur- og landskabsværdier i form af kyst, klitter, klitheder, søer og klitplantager.

Nationalpark Thy kendetegnes af stort format, hvor åbne vindomsuste vidder og store rene søer veksler med plantagernes stilhed.

Der knytter sig en særlig kulturhistorie til det barske landskab nær vestkysten, og netop samspillet mellem natur- og kulturhistorie er en bærende del af ideen om en nationalpark i Thy. Uanset klithedens øde karakter har der levet mennesker her i årtusinder, og de har præget området.

SJÆLDNE NATURTYPER

Nationalpark Thy indeholder store sammenhængende naturområder. Mere end halvdelen af arealet er udpeget som internationale naturbeskyttelsesområder, dertil kommer store landskabsfredninger, beskyttede naturtyper og fredskov.

Klitheden er en sjælden naturtype – også i europæisk sammenhæng. Klithederne er en mosaik af tørre og fugtige områder, som hver har deres karakteristiske plantesamfund og en del arter af stor sjældenhed. Det er også på klitheden, vi træffer nogle af vore sjældneste ynglefugle: hjejle, tinksmed og trane. Her lever også store bestande af rådyr og krondryr. Hanstholm Vildtreservat (26) udgør det største sammenhængende klithede-areal, og store dele er lukket for adgang af hensyn til områdets plante- og dyreliv.

I den nordlige del af nationalparken findes nogle af Danmarks reneste søer. Det er dels de store, dybe kalkrige søer (22, 23) og de næringsfattige lavvandede lobeliesøer (12), som hver især rummer deres særlige plante- og insektsamfund. De stejle kalkskrænter udgør en særlig naturtype, hvor man især på nordvendte skråninger finder en række sjældne plantearter. Strandengene på Agger Tange (1) har særdeles stor botanisk og ornitologisk værdi. Tangen er omfattet af Ramsarkonventionen og har stor betydning som ynglested og ikke mindst som rasteplass for en lang række vandfugle.

DYR OG PLANTER

Krondryret, Danmarks største landlevende pattedyr, har ingen lang karriere i Thy. Egnen var jo længe fattig på skov, samtidig med at den omgivende fjord gjorde det vanskeligt for fremmede bestande at indvandre. Men sidst i 1970'erne blev der udsat enkelte dyr, og de har siden udviklet sig til en stærk, livskraftig og stadigt voksende bestand på op mod tusind dyr. Dyrene finder ly og beskyttelse i plantagerne, mens de søger en stor del af deres føde på klithederne og de omkringliggende landbrugsjorder. På denne måde indgår krondryrene som de eneste naturlige »store græssere« i plejen af klithederne. Vi har lært at kende krondryrene som sky og primært nat-aktive dyr, men i Hanstholm Vildtreservat og på Ålvand Klithede, hvor der er adgangsbe-

Forglemmigej med sommerfuglen Spættet Bredpande.

ninger i store dele af året, har vi nu mulighed for på afstand at betragte de smukke dyr i deres rette element – som dag-aktive græssere.

Odderen var længe stærkt efterstræbt på grund af sin smukke pels, men selv efter at den blev fredet, fortsatte nedgangen i bestanden, fordi mange oddere blev dræbt i trafikken eller druknede i åluser. Sidst i 1980'erne var de få tilbageværende oddere trængt tilbage til nogle få områder i Thy og det øvrige Nordvestjylland. På det tidspunkt blev der indført påbud om brug af odderriste i åluser og etableret odderpassager ved mange veje, og det var hvad der skulle til for at vende udviklingen. Siden har odderen bredt sig til det meste af landet, og den findes talstærkt i hele Thy. Det betyder dog ikke, at den er nem at observere, for odderen er sky og færdes mest i ubemærket. Et af de steder, hvor man har de bedste chancer for at se den, er fra fugletårnet i Vilsbøl Plantage ved Nors Sø (23).

Odder.

Kantareller.

Tranen var tidligere en meget sjælden ynglefugl i Danmark, men de seneste 20 år er der sket en gradvis stigning i antallet af ynglefugle, sådan at bestanden i nationalparken nu rummer omkring tyve ynglende par. Fuglene ankommer fra vinterkvartererne tidligt på foråret, og snart efter kan man i stille morgener og aftener høre de etablerede par trompetere på ynglepladserne. Er man heldig og ihærdig, vil man også kunne få den uforglemmelige oplevelse at se dem træde tranedansen. Gode steder at opleve traner er i Hanstholm Vildtreservat fra fugletårnet i Sårup i Tved Plantage samt i Ålvand Klithede fra fugletårnet i sydkanten af Tvorup Plantage.

Den lille vadefugl, tinksmeden, er en anden art, som i høj grad nyder godt af den naturpleje, Naturstyrelsen udfører på klithederne, samt af færdselsbegrænsninger i fuglenes yngletid. Det meste af Danmarks samlede ynglebestand på omkring 100 par findes i Nationalpark Thy.

Klitplantagerne rummer mange arter af svampe, herunder også gode spisesvampe. Kantarellen, som er kendt og elsket af alle svampesamlere, findes udbredt i alle plantagerne fra omkring 1. juli til hen på efteråret. Fra omkring 1. august finder man også Karl Johan og mange andre gode spiselige rørhatte. Tved Plantage er kendt som en af de bedste svampelokaliteter i Thy. Når man går på svampejagt, skal man blot tænke på at efterlade noget til dem, der kommer efter én selv. Naturbeskyttelsesloven giver ret til at samle »til eget forbrug i begrænset omfang«, hvilket tolkes som en plastikbærepose fuld.

Læs mere om landskab, naturtyper, dyr og planter i hæftet »Naturen i Nationalpark Thy«, udgivet af Biologisk Forening for Nordvestjylland, 2. udgave 2010. Den kan købes hos Nationalpark Thy på Stenbjerg Landingsplads samt på turistkontorerne.

GEOLOGI OG LANDSKAB

En vigtig nøgle til forståelse af nationalparkens landskab er de geologiske forhold helt tilbage fra sidste istids morænelandskab, hvor havet dannede de stejle kystklinter, til den kystnære hævede havbund og stadig igangværende klitformationer.

I stenalderen (omkr. 7.000 f. Kr.) var klimaet så mildt, at havet steg betydeligt mere, end landet hævede sig. Store landområder blev oversvømmet, og den vestlige del af Thy var i den følgende periode havbund i det såkaldte Litorinahav, der omgav en række øer bestående af kridt, kalk og moræner. Havet bearbejdede kalkformationerne, og der blev dannet stejle klinter. Mange af disse gamle kystskrænter ligger i dag markant i landskabet, ofte flere kilometer inde i landet, og udgør grænsen til morænelandskabet og den frugtbare jord.

Med tiden blev området omkring øerne fyldt op med sand, samtidig med at landet fortsat hævede sig, og Litorinahavets bund blev tørt land. Den tidligere havbund kom til at danne en nogenlunde jævn overflade nedenfor de stejle skrænter. Tidligere havbugter blev afsnøret og dannede søer, f.eks. Nors Sø (23) og Vandet Sø (22). Der opstod en ny kystlinje mod vest.

SANDFLUGT

Nationalparken er overalt præget af sandflugt og klitdannelser. Sandet er i tidens løb aflejret af havet langs kysten, og vinden har flyttet sandet og samlet det i et klitbælte på den hævede havbund og op over morænen. Klitbæltet går fra at være kun få hundrede meter bredt til at danne op til 10 km lange sandtunger ind i landet, f.eks. til området omkring Tved Kirke (25). Sandflugtslagenes tykkelse varierer fra adskillige meter længst ude ved kysten til under en meter længere inde i landet.

På store åbne arealer, f.eks. Vangså Klithede (19), kan man se de hesteskoformede, såkaldte parabelklitter, hvor vinden gradvis har flyttet sandet mod øst og sydøst. Herved er opstået lange klitformationer, »rimmer« og store afblæsningsflader.

Blegsø-skrænten i Hanstholm Vildtreservat.

Hjælmetoppe.

Der har i de sidste 2.500 år været tre betydende sandflugtsperioder, som alle falder sammen med kolde klimaperioder. De første sandflugtsperioder var i oldtiden, bl.a. omkring 400 f. Kr. og 400-600 e. Kr., mens den seneste sandflugt var den såkaldte »lille istid« ca. 1450-1800 e. Kr. Det er denne seneste sandflugtsperiode, der for alvor formede landskabet i nationalparken og bevirkede en markant miljøpåvirkning.

Arealerne på den hævede havbund og de frugtbare jorde bagved var før sandflugten benyttet til græsning og dyrkning og bebygget med gårde og landsbyer. Sandet og klitterne ødelagde gradvis græsningsarealer og agre, så gårde måtte flytte, og f.eks. blev Tvorup sogn og kirke (15) nedlagt. Befolkningen måtte tilpasse sig for at overleve den økologiske katastrofe.

SANDFLUGTSBEKÆMPELSE

Kampen mod sandflugten var lang og hård, og først efter flere mislykkede forsøg fik man i løbet af 1800-tallet dæmpet sandet ved anlæggelse af plantager og plantning af hjælme. Herved opstod de klitheder og plantager, der karakteriserer nationalparken, og som i høj grad er resultat af menneskelig påvirkning og kontrol.

Allerede i 1539 udstedte kong Christian III en forordning, der forbød folk at udnytte vegetationen i klitterne. Man mente, at dette var med til at blotte sandet og derved øge sandflugten. Lyng, hjælme og andre vækster i klitten blev bl.a. indsamlet og brugt som dyrefoder, brændsel og tagdækning, og det var en vigtig ressource for folk i de kystnære områder. Love og forbud fra de følgende århundreder vidner imidlertid om, at denne praksis fortsatte – det samme gjorde sandflugten.

KLITHEDER OG KLITPLANTAGER

Sidst i 1700-tallet kom der fra central myndighed forordninger om tilplantning af klitterne med hjælme. En stor del af arbejdet med sandflugtsbekæmpelse blev udført som ulønnet pligtarbejde af bønder fra hele Thy. Beretninger fortæller både om vellykkede tilplantninger og om tilfælde, hvor vind og sand ødelagde flittige folks arbejde.

Plantning af skov blev også inddraget i kampen mod sandet. Til at begynde med blev der etableret en række forsøgsplantager, bl.a. Thagaards Plantage (17), hvor forsøgene mislykkedes. Senere forsøg viste, at især bjergfyf var hårdfør. Hermed var grunden lagt for de mange hektar klitplantage, der i dag udgør en stor del af nationalparken (16, 22). Læs nærmere i Peder Skarre-gaards hæfte »Kampen mod Sandet« fra 2008. Det kan købes i temacentret samt i Museet for Thy og Vester Hanherreds afdelinger.

Sand-Hjælme (*Ammophila arenaria*) er en slægt af græsser, som er udbredt i Europa og Nordamerika. Det er tuedannende, kraftige græsser med sammenrullede, blågrønne blade. Hjælme har en klitdannelsesfremmende egenskab, idet de har en særlig evne til at binde sandet og skabe den læ, der er forudsætningen for dannelse af klitter. Hjælme forveksles ofte med Almindelig Marehalm. De kan skelnes på blomsterstanden, for hvor Sand-Hjælme har en cylindrisk dusk, dér har Almindelig Marehalm et toradet aks.

NATURPLEJE OG SKOVDRIFT

Nationalparkens natur og bevoksning er således i vidt omfang resultat af en menneskelig indsats, og der må også fortsat ske naturpleje for at opretholde den ønskede naturtilstand. F.eks. vedligeholdes de store lyngflader med afbrænding, hvorved man holder græsser og trævækster nede, mens lyngen overlever og hurtigt genindtager det afbrændte areal.

Formålet med klitplantagerne er ikke længere kun sandflugtsdæmpning og lokal træproduktion, men varetagelse af mange andre samfundsmæssige interesser som naturbeskyttelse, friluftsliv og rekreation, grundvandsbeskyttelse og energiproduktion. I dag dyrkes klitplantagerne naturnært med henblik på, at skoven skal forynge sig selv og bestå af stabile bevoksninger

Hedeaftænding.

med flere træarter i forskellige aldre og størrelser. Hermed kan store skovrydninger, stormfald og omfattende insektangreb modvirkes. Der vil både med plantning og naturlig spredning komme flere løvtræer og buske, og der genoprettes småbiotoper af heder og moser i klitplantagerne. Dette vil gavne den biologiske mangfoldighed, der hører til på såvel den jordbund og i det klima, der kendetegner den vestlige del af Thy. Det vil også gøre en tur i plantagerne mere varieret for de besøgende.

BEBYGGELSE, GRAVHØJE, KIRKER

Under klitplantagerne og sandet ligger resterne af et kulturlandskab med levn fra oldtidens og middelalderens bebyggelse og udnyttelse af området. Stednavne i klitten, kirkeruinen i Tvorup (15) og arkæologiske spor vidner om dette.

I kystskrænten ved Lodbjerg (6) kan man se profiler med mørke, vandrette striber, adskilt af lysere lag. De lyse lag er flyvesand, mens de mørke lag stammer fra perioder, hvor der har været dyrkning og beboelse i området. Her går de ældste arkæologiske spor mere end 5000 år tilbage, og fund vidner om aktiviteter i stenalder, bronzealder, jernalder, vikingetid og historisk tid. De nederste lag i skrænten er dels moræneler fra istiden, dels mørkt, såkaldt glimmerler, som er 30 millioner år gamle havbundsaflejringer med fossiler.

Gravhøjene i Thy – og i nationalparken – er markante vidnesbyrd om oldtidens brug af området. Gravhøjene blev placeret på højedrag, og hvor de ikke er dækket af sand, finder vi højene, f.eks. mellem træerne ved Svalhøje (21) og under lyngen ved Lodbjerg (5, 6).

Middelalderens bebyggelse kommer til udtryk i områdets kirker, som var centrum i sognene. I Lodbjerg, Tvorup og store dele af Tved sogn er bebyggelsen flyttet væk på grund af sandflugt. Kirkerne i Tved (25) og Lodbjerg (5) ligger, hvor de blev bygget, og er fortsat i brug, mens Tvorup Kirke (15) henligger som stemningsfyldt ruin. Sandflugten gjorde det vanskeligt at drive en gård i de berørte områder, bl.a. oplevede de to hovedgårde Nebel (23) og Nystrupgård (21) en voldsom reduktion af godset, og gårdene måtte flytte flere gange.

På trods af sandflugt flyttede folk tilbage, oven på sandet, hvor man fandt sit levebrød ved jagt og indsamling af bær og planter, og fårene græssede her. Ved kysten supplerede man med sejlads og et fiskeri, der efterhånden blev ganske omfattende, og fiskerlejerne opstod (2, 9, 10, 20).

Tidstavle

Jægerstenalder	12500-3900 f.Kr.
Bondestenalder	3900-1700 f.Kr.
Bronzealder	1700-500 f.Kr.
Jernalder	500 f.Kr. - ca. 800 e.Kr.
Vikingetid	ca. 800-1050
Middelalder	1050-1536
Renæssance	1536-1660

SKUDEHANDEL

I en lang periode fra 1500- til 1800-tallet blev der drevet skudehandel mellem Norge og Thys vestkyst. Med de såkaldte sandskuder transporteredes varer over havet, og på lokaliteter som Stenbjerg (8, 9) og Klitmøller (20) havde dette stor betydning for såvel kystbefolkningen som bønder i baglandet og købmænd i Thisted.

Fra Danmark eksporteredes korn, gryn og andre fødevarer. Varerne blev i Norge byttet til tømmer og jern, heste og diverse luksusvarer. Handelsaktiviteterne påvirkede den materielle kultur og områdets økonomiske udvikling. En lokalitet med synlige spor af skudehandelen er V. Vandet Kirke. Her bærer inventaret præg af de rige sognebørn fra Klitmøller. Et stort ur er skænket til kirken af skudehandlere og udsmykket med et billede af en sandskude.

FYRVÆSEN

Den jyske vestkyst og ikke mindst Thykysten er karakteriseret ved mange rev, og det er farligt for et skib at komme for tæt på land. Før i tiden navigerede man efter tydelige kendetegn på kysten som f.eks. markante landskabssementer. Det gjaldt med andre ord om både at have landkending og vand nok under kølen. Mørke, tåge og hårdt vejr kunne gøre dette farefuldt og endte til tider i tragedier. Opførelsen af fyrtårne på vestkysten var en stor hjælp i mørket, ligesom de tilhørende tågehorn kunne høres, hvis tågen var for tæt. I 1843 blev Hanstholm Fyr (27) bygget som det første på vestkysten, og i 1884 tændtes fyret ved Lodbjerg (6).

Sømærkerne – også kaldet »båker« – ved Bøgsted Rende (18) og Stenbjerg (9) er også levn fra tiden, før radioer og moderne navigationsudstyr blev opfundet. De blev i 1880'erne opstillet som pejlemærker for de søfarende.

Båken ved Bøgsted Rende.

Redningsvej ved Nr. Voupør.

REDNINGSVÆSEN

Mange skibe er gennem tiderne forlist ud for Thykysten. Selv om skibene strandede forholdsvis tæt på kysten, kunne det være meget vanskeligt for de skibbrudne at komme i land, og der gik mange menneskeliv tabt. For at undgå dette etableredes i 1852 Det Nørrejske Redningsvæsen. Ideen var, at lokalt bemandede redningsstationer skulle dække kysten med et beredskab. Ved strandinger blev mandskab og materiel fragtet til det sted på kysten, hvor der var behov for hjælp. Til det formål anlagde man redningsvejen langs kysten; vejen er delvist bevaret som et hjulspor over klitheden. I dag benyttes den over store strækninger som vandrerute, og rutens logo er silhuetten af en redningsbåd.

I Thy blev der allerede i de første år oprettet redningsstationer i bl.a. Hanstholm, Klitmøller, Vorupør og Agger. Senere kom flere til. Til at begynde med blev redningsstationerne anlagt bag klitterne, midt i den bebyggelse, hvorfra mandskabet skulle hentes og med nem adgang til redningsvejen. Efterhånden blev strandinger af store skibe mere sjældne, og redningsvæsenets opgaver ændredes til primært at hjælpe fiskerbåde til landing i hårdt vejr. Disse aktioner foregik som regel ved fiskerlejnernes landingspladser, og derfor blev flere redningshuse med tiden flyttet tættere på kysten. Eksempler på dette kan man se i Agger (2), Stenbjerg (9), Vorupør (10) og Klitmøller (20). I dag dækkes kysten af redningsstationer med moderne udstyr i Thyborøn, Agger, Vorupør og Hanstholm.

SIGNALSTATIONERNE

Et vigtigt element i redningsvæsenets arbejde var signalstationer, hvorfra man inde fra land kunne signalere til både, der måtte have ønske om at komme i land, eller til større skibe, der var i vanskeligheder.

Signalstationen bestod af en høj mast med en tværgående bom ca. midt på, og man kunne sætte signaler op for enderne af bommen og i mastens

top. Om dagen signalerede man med flettede »balloner«, om natten brugte man lanterner. Signaleringen fungerede således, at der var flere trin i faresignalerne; blev der hejst to balloner op, var redningsbåden allerede klar til assistance. Tre balloner betød, at landing var umulig, og at man måtte forsøge et andet sted på kysten. Ofte rådede man også over signalkanoner, der blev affyret i usigtbart vejr eller om natten.

Rundt i fiskerlejerne finder man master og skure fra signalstationerne. Masten er typisk rejst på et højt punkt, så den er synlig på lang afstand. I Agger (2), Lyngby (7), Stenbjerg (9), Vorupør (10) og Klitmøller (20) kan man også se signalkanonerne, der er gamle skibskanoner fra midten af 1800-tallet.

KYSTFISKERI, MOLER OG HAVNE

Det traditionelle kystfiskeri foregik direkte fra vestkysten, hvor bådene blev trukket op på stranden med håndkraft. Der blev brugt forholdsvis små, åbne både, så man kunne ikke sejle så langt væk fra kysten, og man tog ud og hjem samme dag. Fiskeriet varierede efter sæsonerne, og i sensommeren lå det stort set stille. Andelsbevægelsen var under udvikling i landbrugssamfundet, og i Vorupør (10) betød dannelsen af Fiskercompagniet i 1887 væsentlige forbedringer for fiskerne. I årene derefter kom fiskerlejet ind i en rivende udvikling. Flere tekniske landvindinger så dagens lys og hjalp udviklingen på vej. F.eks. byggede en lokal bådebygger en overdækket bådtype, der kunne sejle længere væk fra kysten og nå ud til de gode fiskepladser, hvor man bl.a. kunne fange helleflynder. Det var også i 1880'erne, at snurrevoddet, som er velegnet til rødspættefiskeri, blev taget i brug. Landingsforholdene blev forbedret, da læmolen ved Nr. Vorupør stod færdig i 1911. Senere var det også i Vorupør, det motoriserede spil blev lanceret; hermed blev ophaling lettere, og det var muligt at håndtere større både. Når bådene kom ind med fangst, skul-

Molen i Vorupør.

le fisken håndteres, og til det formål blev der bygget pakhuse. Her blev fisken pakket i kurve og lagt på is, og noget af fangsten blev nedsaltet. Derefter blev fisken fragtet med hestevogn til den nærmeste jernbanestation; Thybanen var åbnet i 1882. Tidligere havde fiskerne afsat deres fangst til bønderne eller til mellemhandlere, nu kunne man selv sælge fisken direkte til eksport. De mange innovationer blev udbredt til andre fiskerlejer langs Vestkysten.

Allerede i 1917 blev det ved lov vedtaget at anlægge en havn i Hanstholm, men anlægsarbejdet trak ud og lå stille i lange perioder. Først i 1967 kunne havnen indvies, og der blev mulighed for fiskeri i større stil. Flere fiskere fra fiskerlejerne i Thy fik efterfølgende base i Hanstholm (2).

KYSTSIKRING

Beskuer man Agger Tange (1) fra luften, fremstår den i dag med en række buede indhak på vestsiden, og herimellem stikker høfderne ud i vandet. Disse buer er opstået ved havets stadige materialetransport.

Høfderne, der går vinkelret på kysten, er bygget i årene 1900-1908. De har en længde på 220-385 m, dog er dækmolen ved kanalen 800 m lang. Mellem høfderne er der langs kysten lavet et kunstigt dige for at beskytte det bagvedliggende land under de store storme. Efter høfderne blev bygget, er kysterosionen formindsket, men de har også den effekt, at havet i højere grad fjerner materiale fra havbunden tæt ved stranden, og der bliver dybere tættre på kysten.

Historien om kystsikringen handler således om, hvordan man konstant er blevet tvunget til at forbedre teknikkerne, fordi havet gentagne gange har vist, at de hidtidige konstruktioner var for svage til at modstå de kraftige storme, og man måtte bogstaveligt talt starte forfra.

FISKERLEJERNES KIRKER, MISSIONSHUSE OG VÆKKELSE

De gamle kirkesogne dækkede også vestkysten, selvom der var tyndt befolket derude. Folk i Stenbjerg hørte til Nørhå Kirke, Vorupørfolk gik i kirke i Hundborg, og Klitmøller var en del af Vester Vandet sogn. Efterhånden som kystbyerne sidst i 1800-tallet oplevede en vækst og en øget selvforståelse, opstod ønsker om at få egen kirke. Dette medførte, at der i 1871 blev bygget kirke i Klitmøller, 1878 i Vorupør (flyttet i 1902), 1895 i Stenbjerg.

Det barske liv på havet og et par voldsomme drukneulykker fik mange fiskerfamilier til at søge trøst i Indre Mission. Bevægelsens nære fællesskab og forbudet mod at drikke alkohol kunne med fordel overføres til forholdene omkring fiskeriet, og i Vorupør var dannelsen af Fiskercompagniet dels tæt knyttet til Indre Mission, dels af afgørende betydning for den fremgang, der kom til at præge fiskerlejerne i årtierne omkring 1900. Såvel i kystbyerne som i landsbyerne inde i Thy blev der bygget missionshuse.

På Thisted Museum kan man se udstillinger om Thys oldtid og historie. Museets afdelinger i Vorupør og Heltborg har udstillinger om henholdsvis kystkultur og kunst. www.thistedmuseum.dk

KRIGENES SPOR

Gennem historien har krige bølget hen over landet og såmænd også efterladt sig forskellige spor i det område, der i dag er nationalpark.

I 1657 blev der i forbindelse med Svenskekrigene udkæmpet et slag på Agger Tange (1) ved lokaliteten Nabe, der for længst er taget af havet. Fjenden kom sydfra, og udfaldet blev, at svenskerne vandt, mens mange thyboer mistede livet. I Agger By (2) er opstillet en mindesten over slaget.

I 1811, under Englandskrigene, gik det igen ud over Agger. En morgen i maj sendte englænderne fra to krigsskibe en jolle under hvidt flag til kysten for at købe fisk. Aggerboerne afslog, hvilket en af de engelske kaptajner hævnede med et bombardement. Heldigvis forrettede kuglerne ikke større skader. I Agger Kirkes våbenhus er udstillet et par kugler fra den hændelse.

Første Verdenskrig (1914-1918) har i Thy sat sig sine spor i de gravsten, vi finder på flere kirkegårde. Fælles for dem er, at indskriften på den sorte gravplade er tysk og afdøde ofte en ung mand. Stenene er lagt over soldater, der drev ind på kysten. De var besætning på de krigsskibe, der udkæmpede slag eller blev sænket af miner i Nordsøen.

På grund af Thys strategisk vigtige placering i forhold til Skagerrak var området et vigtigt led i den tyske »Atlantvold« under 2. Verdenskrig, hvor Danmark var besat fra 1940-1945. Mange steder ved kysten ligger markante bunkeranlæg og tilhørende løbegrave som vidnesbyrd om det kapitel i historien. Hanstholm-fæstningen (29, 30) blev Nordeuropas største forsvarsanlæg fra 2. verdenskrig. På lokaliteter som Klitmøller (20), Vorupør (10), Stenbjerg (8), Lyngby (7), Lodbjerg Fyr (6) og ved Agger (1, 2) blev der også opført støt-tepunkter og kystbatterier, og selv et stykke inde i land, f.eks. på Isbjerg (24) og i Vandet Klitplantage (22) lå der bl.a. radarstationer og lyskasterstillinger, der indgik i det omfattende befæstningsværk. Thys vestkyst var i krigsårene således stærkt præget af den tyske tilstedeværelse. Det indebar både arbejdspladser i forbindelse med bunkerbyggeriet og et tvungent, men forholdsvis fredeligt naboskab til tyske soldater. En af de store kanonbunkere i Hanstholm indgår i dag i et museum (29).

Bunkeranlæg i Hanstholm.

TAG HENSYN TIL NATUREN

Nationalpark Thy rummer en særlig og bevaringsværdig natur, hvoraf en del områder er sårbare over for menneskers påvirkning. Klithederne og dyre- og planteliv mellem plantagerne og stranden er mest sårbare, mens plantagerne og strandene er mere robuste. Langt størstedelen af nationalparken er åben for besøgende, men ganske få steder, som f.eks. den centrale del af Hanstholm Vildtreservat, er der ikke adgang til.

Der er opstillet skilte ved veje og stier, hvor der er adgangsbegrænsning, så du ikke behøver være bange for at gå eller cykle steder, hvor færdsel er uønsket.

Nedenfor finder du info om adgangsforhold, herunder regler for færdsel og ophold i forskellige naturtyper.

FÆRDELSE OG OPHOLD PÅ STRANDE OG KLITFREDEDE AREALER

- » Færdsel til fods, ophold og badning er tilladt døgnet rundt på alle strande i nationalparken.
- » Man må ikke opslå telt og lignende, men overnatning i en sovepose er tilladt.
- » Man må gerne tænde bål på den ubevoksede strandbred.
- » Hunde skal være i snor fra 1. april til 30. september (Hunde er ikke tilladt på klitfede arealer).
- » Man må gerne samle, hvad »man kan have i sin hat« (formulering fra Jyske Lov, 1241).

FÆRDELSE OG OPHOLD I OFFENTLIGE SKOVE

- » Færdsel til fods og ophold er tilladt overalt, døgnet rundt.
- » Man må cykle på veje og stier.
- » Hunde skal føres i snor (undtagen i hundeskove).
- » Det er tilladt at samle nødder, bær, svampe, frø, kogler, blomster, urter, grene, kviste, mos og lav i begrænset omfang til eget brug, det vil sige svarende til, hvad der kan være i en plasticpose.
- » Overnatning kan ske på lejrpladser, primitive overnatningssteder, i skove med fri teltning, i sovepose på jorden eller i en hængekøje.

FÆRDELSE OG OPHOLD I PRIVATE SKOVE

- » Færdsel til fods og på cykel er tilladt på veje og stier fra kl. 6 til solnedgang.
- » Hunde skal føres i snor.
- » Regler for indsamling som i statsskove (dog kun hvad der kan nås fra vej og sti).
- » Private skove kan i særlige tilfælde lukkes ved skiltning.

FÆRDELSE OG OPHOLD I DET ÅBNE LAND

- » Der er adgang til fods og på cykel på veje og stier (private ejere kan dog i særlige tilfælde skilte med forbud).
- » Der er adgang til fods til udyrkede arealer (undtagen private indhegnede arealer med husdyr).
- » Der er adgang på offentlige arealer hele døgnet. På private arealer fra kl. 6 til solnedgang.
- » Hunde skal føres i snor.

OMRÅDER MED SÆRLIGE ADGANGSBEGRÆNSNINGER

Primært for at give fred til sjældne og sårbare ynglefugle er der indført adgangsforbud i fuglenes yngletid (1. april - 15. juli) i dele af følgende områder:

- » Hanstholm Vildtreservat (i den centrale del gælder adgangsforbuddet hele året).
- » Ålvand Klithede.
- » Lillehav og Lyngby Hede.
- » Agger Tange.

I alle tilfælde er adgangsbegrænsningerne markeret ved skiltning i terrænet.

Sådan kan du møde adgangsbegrænsningsskiltene i Hanstholm Vildtreservat.

FRILUFTSLIV OG REKREATION

I de seneste årtier er de sandflugtsplagede arealer i højere grad benyttet til rekreative formål, og mange bruger i dag nationalparken som ramme for sport og motion.

Vil du gerne tage hunden med i skoven er den velkommen i snor eller uden snor i nationalparkens hundeskove i henholdsvis Faddersbøl og Vilsbøl Plantager.

I Vilsbøl Plantage (23) er der også opsat 30 faste orienteringsposter, der bringer dig rundt i skoven til interessante lokaliteter. Start fra badepladsen ved Nors Sø eller fra skovlegepladsen ved Vandet Sø. Tag et orienteringskort i kortholderen på startstederne eller hent det på www.nordvestok.dk.

Den første lørdag i september er der Nationalpark Thy Marathon med start fra badepladsen ved Nors Sø (23). Der løbes på flere distancer, så snyd ikke dig selv for den oplevelse, hvis du er i området. Ruterne er i øvrigt markeret i terrænet, så de kan løbes året rundt.

Har du lyst til at cykle på mountainbike er der afmærkede MTB-ruter i flere plantager (se særskilt afsnit herom).

Safari i Nationalpark Thy handler om at være aktiv i naturen, og der er en safarioplevelse til dig, hvad enten du vil tilegne dig viden om natur og dyr på f.eks. en krondyrsafari, eller du vil bruge naturen som arena på f.eks. mountainbike, hesteryg eller i en klatresele i træernes top. En safari kan vare fra få timer til flere dage. Se alle safarierne på www.safari.nationalparkthy.dk.

I nationalparken gælder de almindelige regler for ridning. Derudover er der anlagt særlige rideruter i Vandet, Nystrup og Hvidbjerg Klitplantager, og der arbejdes på at etablere et riderutenet, som vil gøre det muligt at ride hele vejen gennem nationalparken fra nord til syd. I forbindelse hermed er der allerede anlagt pausefolde ved primitive overnatningssteder og lejrpladser i Tved-, Vilsbøl-, Tvorup- og Hvidbjerg Klitplantager.

Find vej post i Vilsbøl Klitplantage.

Bålmad ved shelterplads i Tvorup Klitplantage.

Det mere primitive friluftsliv med bål og lejrslagning foregår oftest på lejrpladser og overnatningspladser i statsskovene. Se stederne på kortbladene. Der er fri teltning i Hvidbjerg Plantage (den nordlige del), Stenbjerg Plantage (den vestlige del) og Tvorup Plantage (den vestlige del).

Thys kystlinje byder på frodigt fiskevand. I Vesterhavet er mulighed for havfiskeri efter både torsk og fladfisk, mens der i Limfjorden er gode muligheder for at fange makrel og havørred. Der er også gode ferskvands-steder med gedde og aborre, ligesom der findes en halv snes put and take søer. Om du vil på fisketur for første gang, med gutterne på en af de store kuttere til det Gule Rev, eller du vil fiske fra stranden eller molen, så er mulighederne mangfoldige. Thy Turistbureau har udgivet en fiske-instruktionsbog »Fiskeruten – en rute med bid i«, som giver en indføring i lystfiskeriet skridt for skridt. Bogen giver tips til fiskesteder, -metoder og -udstyr, samt til hvordan man renser og tilbereder fangsten. Der er også oplysning om, hvor man kan købe frisk eller tilberedt fisk, hvis man opgiver selv at få noget på krogen.

Der er utallige muligheder for at tage en dukkert i en af nationalparkens søer eller i havet langs hele vestkysten. Der er gode børnestrande med lavt vand på vestsiden af både Nors Sø og Vandet Sø.

Endelig rummer Nationalparken Nordeuropas bedste surflokaliteter, kendt som Cold Hawaii. Navnet Cold Hawaii dækker over en række surfspots omkring Klitmøller (20), Hanstholm (28), Agger (2) og Krik (3). Har du lyst til at prøve at surfe, kan du bl.a. købe et begynderkursus på surfskolen i Klitmøller.

Se TV fra Nationalpark Thy

Nationalpark Thy sender TV hver uge på kanal 41 – og på din computer, når du har lyst. Du kan forberede dig på turen i nationalparken ved at se udsendelserne fra Nationalpark TV på www.nationalparktv.blogspot.com.

SMAG PÅ NATIONALPARK THY

Nationalpark Thy er på mange måder et naturens spisekammer. Her vokser et væld af vilde spiselige planter, bær og svampe, som kan samles og spises under tilsyn af bevarelsesarbejdere. Med til dette spisekammer hører imidlertid også en række produkter og råvarer, som har en tæt tilknytning til nationalparken. Det kan f.eks. være fisk og vildt samt husdyr, der plejer arealerne, og honning fra bistader, opsat i Nationalpark Thy.

Produkter fremstillet af får, lam, okse, vildt og bær kan bl.a. købes hos slagteren i Vorupør og findes på spisekortet på flere af kystbyernes spisesteder.

Det store område af klitter og heder, der i dag udgør Nationalpark Thy, blev før i tiden brugt og udnyttet på utallige måder. For 100 år siden måtte kystens befolkning bruge alle tilgængelige ressourcer for at klare tilværelsen. Der blev gravet fladtør og høstet lyng til brændsel; men lyngen blev også brugt til foder for de mange får, som en stor del året gik frit omkring. Den blomstrende lyng gav næring til flyvende bier, som producerede honning, og den gav ly til hugormen, som blev flået, tørret og stødt til et virksomt pulver mod »havbylder«.

URTER, BÆR, SVAMPE OG TANG

Nationalparken byder på et væld af indtryk til alle sanser hele året rundt. Lægger du vejen forbi Stenbjerg Plantage på en forårsdag, fanger næsen snart duft af porse, fyr eller pil. Har du tid og lyst, kan porsens rakler og blade plukkes til en god kryddersnaps. Sidst i juli kan du plukke sortbær til en bjesk. Du kan lave din egen urtesalt med ramsløg eller plukke skovsyre til en spændende dressing samt pynte salaten med bellis. Ramsløg vokser bl.a. vildt i Tved Plantage (25). Denne plante, der har en karakteristisk smag af hvidløg, er de seneste år kommet meget frem gennem Nyt Nordisk Køkken.

Havtorn hører ligeledes til mellem de bær, som vor tids moderne kokke har sat fokus på. Havtorn vokser i klitterne flere steder i Nationalpark Thy, hvor de tornede buske fra sidst i september lyser op med de stærkt orange-gule bær. Bærrene er meget rige på c-vitamin og fine til både saft og syltetøj.

Havtorn.

Plukning af mosebøllebær.

Blåbærsuppe

1 kg friske blåbær (mosebøllebær)

1,5 l vand

200 g sukker

50 g kartoffelmel

Skyl blåbærrene og kog dem i vandet. Suppen sies, sødes og jævnes med kartoffelmel, rørt op i lidt vand. Daggammelt brød, skåret i tern, steges på panden i smør. Sukker drysses over.

Velbekomme!

På en sommerdag i august blinker hedens mange duggede blå bær mellem de grønne småblade. De frister med deres syrlig-søde smag til et længere stop, hvor man giver sig hen til at fylde maven med friske bær. Klithedens rigdom af blåbær – eller mosebøllebær som de rettelig hedder – blev før i tiden plukket i store mængder i hele området. Ofte drog hele familien i klitten, hvor de opsøgte de kendte »huller«, for her vidste man, at der kunne samles mange bær på kort tid. Bærrene spillede en stor rolle i husholdningsøkonomien, og var der overskud, blev blåbærrene solgt til købmanden og skabte derved lidt overskud på kontrabogen. Blåbær blev også brugt i folkemedicinen som lidt af et vidundermiddel. Det befordrede en træg mave, og det stabiliserede tynd mave.

I oktober og november kan du flere steder f.eks. nær Lodbjerg Fyr finde de fine tranebær på fugtige steder. Der skal lidt held og tålmodighed til, for bærrene, der vokser enkeltvis på lange tynde stængler, som kryber langs jorden, er godt skjult.

August og september er svampetid, og i alle klitplantagerne kan du fylde kurven med velsmagende kantareller, rørhatte og andre spiselige svampe. Er du nybegynder, så hold dig til kantarellerne – de er ikke til at tage fejl af. På en af nationalparkens mange primitive bål- og lejrpladser kan du lave en god svampestuvning eller svampesuppe over bål.

I dag er der mange, som plukker og spiser svampe, men tidligere var det ikke noget, områdets beboere gav sig af med. I Danmark har kendskabet til svampe som fødemiddel været ringe udbredt. Et forhold, der først har ændret sig indenfor de seneste årtier, hvor turismen har bragt os i tæt kontakt med andre folk i Europa, der altid har anvendt svampe i husholdningen. Faktisk knyttede der sig megen overtro til svampe, paddehatte eller »skårhatte«, som de benævnes lokalt. Ifølge folketroen var svampe noget farligt djævelskab – giftige var de sikkert også. Svampe af alle slags gjorde man bedst i at holde sig på afstand af.

Tang kan findes og samles langs hele Thykysten. Blæretang er almindelig, og den kan sagtens spises, når den får et opkog. Den fine lysegrønne friske tang giver en havfrisk smag til en grydefuld nye kartofler.

BIER OG HONNING

Flere steder i Nationalpark Thy finder man bistader, hvorfra de travle bier flyver ud. De trækker på vegetationen af dværgpil, mosebølle, klokkeling og hedelyng, som giver helt forskellige typer honning, der forhandles flere steder i området. Den enkelte honning behandles særskilt og deklareres med angivelse af lokalitet, trækilder og årgang. Der har altid været en vis tradition for bihold blandt de småbønder, som boede nær klitheden i Thy. De store sammenhængende arealer med lyng var ideelle til formålet.

Honning var datidens sødemiddel; men det blev også brugt som lægemiddel mod brandsår. I dag ved man, at der er hold i det gamle husråd, og honningens antiseptiske egenskaber er forlængst bevist. Nogen sælger honning direkte fra hjemmet, så hold øje med boder og skilte.

HUSDYR TIL NATURPLEJE I NATIONALPARK THY

Flere steder i nationalparken støder man på små flokke af får, f.eks. ved den gamle kirkegård ved Vorupør (11). Her græsser i perioder får af racen Spelsau, en gammel nordisk race, der både berømmes for sin smukke uld og sit gode kød med en snert af vildt i smagen. Disse får er nøjsomme, og kan gå ude hele året rundt, blot de har adgang til læ. Spelsau æder gerne den uønskede opvækst af selvsåede bjergfyr, som er et problem i Nationalpark Thy. Fårekød udgjorde sammen med fisk tidligere basis i fiskerens og husmandens kost. Fårekødet blev saltet ned i kar og krukker i kælderens. På loftet hang pølser og tørret eller røget fårelår side om side ved skorstenen.

Agger Tanges (1) saltmættede, næringsfattige vegetation giver en langsom tilvækst i de små rundmavede kreaturer af racen Galloway. Sammen med sortbrogede ungkreaturer, som man ofte kan se i kanten af lagunen, er de med til at pleje den specielle natur på Agger Tange. Kødet fra disse dyr forarbejdes lokalt og sælges som en delikatess bl.a. hos slagteren i Vorupør og på Fisketorvet i København.

Uanset hvor du bor, kan du få lokale produkter fra Thy. Køb dem i webshoppen på www.smagpaathy.dk

FRISK FISK

Havet hører ikke med til Nationalpark Thy; men havet og fiskeriet har traditionelt spillet en afgørende rolle i området, så fisk hører naturligvis med, når man taler om naturen som spisekammer.

Ved vestkysten er det tidligere traditionelle kystfiskeri, der fandt sted direkte fra stranden, et afsluttet kapitel. På landingspladserne kan man dog stadig opleve fritidsfiskerne lande fangster af krabber og ind imellem en flot hummer.

Frisk og røget fisk kan købes i kystbyerne. Hos fiskehandlerne finder man de forskellige arter, der findes i havet ved kysten af Thy: Torsk, kuller, havkat, stenbider, sej, rødspætte og mange andre. Torskefiskeriet var tidligere basis i fiskerlejerens økonomi, og fiskerne vandrede med deres store rygkurve ind

Afgræsning i Nationalparken.

til bønderne og afsatte fisken. Da Thybanen kom i 1882, blev det muligt at eksportere fisken. I fiskernes egen husholdning spillede torsk en vigtig rolle i kosten. Den blev saltet eller tørret til forråd. Kogt torsk på strå var rigtig gildemad i gamle dage. En traditionel ret »Drost Torsk« med flæsketerninger, kan man i øvrigt finde på spisekortet på Stenbjerg Kro sammen med hjemmelavede fiskefrikadeller.

Skulle gæsten få lyst til at fange sin egen fisk, kan det lade sig gøre flere steder – blot man får sig et lovpligtigt fisketegn og til søfiskeri ofte også et fiskekort. Begge dele kan bl.a. købes på turistkontorerne, hvor man også kan forhøre sig om reglerne for fiskeri. Det er muligt at prøve lykken på molerne i Agger, Vorupør og Hanstholm samt i de store søer i området. Tidligere var der et vigtigt fiskeri efter helt i de store ferskvandsøer i Thy, men også gedde, brasen og aborre blev fanget. Også ålefiskeriet var betydeligt i de store søer. Om vinteren lavede den fattige husmand sig et hul i isen og stangede ål. Det var måske ikke helt i overensstemmelse med loven, men var nøden stor, kunne en spandfuld ål få stor betydning. I dag er ålefiskeriet for længst ophørt i klithedens søer og åer, men ålekistelaug i Klitmøller holder traditionen i hævd og spiser ål til den årlige generalforsamling.

VILDT I GRYDEN

Nationalparkens vildt er både en fryd for øjet og en spændende oplevelse for ganen. Nationalparken huser en stor bestand af råvildt og kronvildt, der reguleres gennem organiseret jagt. En del af jagtudbyttet bliver omsat til gode pølser og røgvarer hos lokale slagtere. Klithedens vildt af agerhøns og harer udgjorde tidligere et værdifuldt supplement af fersk kød til afveksling i al saltmaden. Jagt var en udbredt aktivitet blandt fiskerne. Dårlig »hawvejle« var til gengæld ofte godt vejr til jagt. Om ikke andet kunne mange skyde sig et bundt havmåger i klitten. Harer og agerhøns opleves kun sjældent i dag. Til gengæld er der mange rådyr og kronryd. Rådyret dukkede op efterhånden som plantagerne voksede til, og kronrydet er udsat i 1970'erne, og kan i dag opleves mange steder i Nationalpark Thy.

PÅ CYKEL I NATIONALPARK THY

PLANLÆGNING AF CYKELTUREN

God planlægning og det rette udstyr til din cykel er forudsætninger for den gode cykelferie. Nedenfor finder du gode råd og tips om planlægning, udstyr og pakning af cyklen.

- » Afstem forventningerne på forhånd. Det er vigtigt at snakke om, hvad alle gerne vil have ud af ferien, inden man tager af sted. Overvej turlængder, terræn, bagagemængde, seværdigheder og overnatningsmuligheder.
- » Vær realistisk og vælg derfor turlængde og områder efter, hvad man har lyst til, og hvad konditionen kan holde til. I Thy blæser vinden oftest fra vest, så chancen for medvind er størst, hvis man kører fra syd mod nordøst gennem Thy.
- » Cyklen skal være velholdt og med lave gear. Sørg for at cyklen er i topform før turen.

Nogle af cykelruterne i Thy har strækninger med grusbelægning, hvor smalle dæk (under 28 mm) ikke er egnede. Feriecyklen bør derfor have moderat brede dæk, dvs. 32-37 mm. Jo bredere dæk, jo bedre køreegenskaber i grus. Er dækkene hårdt pumpede, mindskes rullemodstanden på jævn vej. Det er en god idé at sætte nye dæk på cyklen inden ferien – det kan spare mange ærgrelser.

Cykeltasker sidder godt fast på cyklen og giver et lavere tyngdepunkt end bagage stablet oven på bagagebæreren. Jo lavere tyngdepunkt, jo lettere er cyklen at styre. Hvis du ikke har en styrtaske, hvor kortet kan ligge, kan en kortholder monteres på styret, så du hele tiden har kortet foran dig. Husk at lægge kortet i en plastikklomme i vådt vejr.

Til cykelturen skal du huske:

- » Lappegrej, ekstra slange og dækjern.
- » Cykelpumpe.
- » Værktøj til skruer, bolte, gear og bremser.
- » Plastikhandsker (tynde éngangs).
- » Svedundertøj, vindtæt overtrækstøj, handsker, regntøj, sko med stiv sål og cykelhjeml. Med cykelbukser kan du undgå ømhed efter mange timer i sadlen. Hvis du ikke synes, cykelbukser ser smarte ud, findes der særlige cykelunderbukser, som skåner bagdelen uden at det kan ses!
- » Et godt kort. På tur i nationalparken behøver du blot »På sporet af Nationalpark Thy«.
- » Vandflaske på cyklen, siddeunderlag, solbeskyttelse og evt. cykellygter.
- » Kikkert.

Se flere gode råd på Cyklistforbundets webside www.dcf.dk

CYKELUDLEJNING I THY

- » **Hanstholm Camping**
Hamborgvej 95, 7730 Hanstholm, tlf. 9796 5198
- » **Hotel Limfjorden**
Simons Bakke 39, 7700 Thisted, tlf. 9792 4011
- » **Klitmøller Camping og Motel**
Vangvej 16, Klitmøller, 7700 Thisted, tlf. 9797 5020
- » **Krik Vig Camping**
Krikvej 112, 7770 Vestervig, tlf. 9794 1496
- » **Limfjordscentret Doverode Købmandsgård**
Fjordstræde 1, 7760 Hurup, tlf. 9795 9266
- » **Nystrup Camping**
Trøjborgvej 22, Klitmøller, 7700 Thisted, tlf. 9797 5249
- » **Thisted Vandrehjem**
Kongemøllevej 8, 7700 Thisted, tlf. 9792 5042
- » **Thisted Camping**
Iversensvej 3, 7700 Thisted, tlf. 9792 1635
- » **Vorupør Cykelforretning**
Gravesensvej 11, Vorupør, 7700 Thisted, tlf. 9793 8391

Derudover finder du cykelsmede i Thisted (tre stk.), Hurup og i Frøstrup. Har du brug for at få cyklen på værksted, tilbyder Østbyens Cykler i Thisted (tlf. 9792 4888) at hente og bringe cyklen med kort varsel.

Familietur på cykel mellem Hanstholm og Klitmøller.

RUTEBESKRIVELSER TIL DAGSTURE

På cykelkortet finder du rutebeskrivelser af fire afmærkede ruter, som er velegnet til dagsture:

- » Reservat-ruten på 38 km rundt om Hanstholm Vildtreservat.
- » Vandet Sø-ruten på 21 km rundt om Vandet Sø.
- » Vangså-ruten på 26 km rundt om Vangså Hede gennem Tvorup og Nystrup Klitplantager.
- » Faddersbøl-ruten på 24 km rundt om Ålvand Klithede forbi Faddersbøl Mølle og gennem Tvorup og Stenbjerg Klitplantager.

Man kan naturligvis også selv planlægge ruter ud fra kort og beskrivelser i guiden.

RUTEPLANLÆGNING PÅ NETTET

På Cyklistforbundets webside www.cyclistic.dk kan du planlægge din tur online. Her finder du overnatningssteder, sights, museer og andet praktisk, så du har overblik over hvilke muligheder du har, og med ruteplanlæggeren kan du lave en rute fra f.eks. overnatningsstedet til museet og videre til de seværdigheder, du finder interessante.

www.cyclistic.dk er tilpasset din mobiltelefon, så du kan bruge den undervejs.

HVIS DU ER PÅ MOUNTAINBIKE

Der er fire afmærkede mtb-ruter i nationalparken. I Tvorup Klitplantage udgår to ruter fra lejrpladsen på Boligvej. Hvid rute på 6 km er let, mens den grønne rute på 10 km er lidt mere krævende.

MTB-ruten i Vilsbøl Plantage udgår fra P-pladsen på Klitmøllervej ved 12.0 km mærket. Denne rute er 6,3 km lang og betegnes som middelsvær.

Ruten i Vandet Plantage, som udgår fra P-pladsen på Hjørdalvej, er på omkring 12 km og er meget teknisk krævende.

Hent MTB folderne på Naturstyrelsens hjemmeside.

På mountainbike i nationalparken.

PÅ VANDRING I NATIONALPARK THY

PLANLÆGNING AF VANDRETUREN

Påklædning og fodtøj til vandreturen

Fodtøjet er vigtigt, når man går. Det skal passe godt til fødderne, så man ikke får vabler eller gnavesår på turen. Solide vandresko eller vandrestøvler, som også giver støtte til anklerne bør foretrækkes. De fleste moderne støvler er desuden vandtætte (lavet af Gore-tex eller tilsvarende), så de beskytter dig mod at få våde fødder. Det er også vigtigt at have gode sokker inde i støvlerne – og altid et par skiftesokker i rygsækken, til hvis de nu blev våde alligevel.

Påklædningen skal være praktisk – indvendigt blød mod kroppen og udvendigt slidstærk og vindtæt. Svedtransporterende og åndbare materialer til tøjet er en virkelig god opfindelse, men der er stadig mange, der sværger til naturlige stoffer som silke, bomuld og uld. Det vigtigste er, at beklædningen er i mange lag, så man kan tage lag af og på efter behov. Et par lette hurtigtørrende bukser er gode. Om vinteren kan man supplere med lange underbukser under »sommer«-vandrebukserne. Endelig skal man huske en solkasket eller en hue, tørklæde og lignende, når det er koldt.

Mad og drikke

Kroppen kræver også sin »benzin«, så husk altid at tage en madpakke med fiberrig kost med på tur. Der er måske behov for lidt mere end en normal frokostpakke, for det kan også være godt at spise lidt på nogle af de kortere pauser. Drik vand på turen og beregn ca. ½ l vand pr. 10 km. Der er mulighed for at fylde drikkedunken på f.eks. shelterpladser og ved kirker, hvor der også er toiletter. Der kan være langt mellem indkøbsmulighederne, så vær forberedt og tag rigeligt med vand og energi med på turen.

Andet udstyr

Husk en mobiltelefon, så du kan tilkalde assistance, hvis det skulle blive nød-

Nordsøstiens rutemarkering.

vendigt. Kikkert og kamera er en nødvendighed, når du vandrer i nationalparken. En GPS kan også være nyttig, hvis du bevæger dig væk fra stierne – man kan godt fare vild i nationalparken. Man ved aldrig, hvad man kommer ud for, så du kan med fordel medbringe en schweizerkniv eller et multiværktøj, noget snor og lidt førstehjælpsudstyr.

Læs mere om vandring på Dansk Vandrelaugs webside www.dvl.dk

NATURSTYRELSENS VANDRETURSFOLDERE

Naturstyrelsens vandretursfoldere dækker tilsammen det meste af nationalparkens område.

Folderne indeholder gode kort med indtegning af faciliteter. De afmærkede vandreruter er nummererede, og i teksten finder du oplysning om den enkelte rute, dens længde og eventuelt dens sværhedsgrad. Folderne skildrer i korte tekster og akvareller nogle af områdets spændende særpræg og særlige seværdigheder.

Tag folderne i holdere ved vandreturenes start, på turistkontorerne eller hent dem på www.naturstyrelsen.dk/Udgivelser/Foldere/FoldereThy.htm

Vil du på en langdistancetur, kan du vandre 6000 kilometer på Nordsøstien rundt om Nordsøen. I Thy går ruten på den gamle redningsvej 80 km. fra Agger Tange i syd til Bulbjerg i nord.

En bæredygtig vandrekæp

I nationalparken tæt på Nors Sø i Hanstholm Vildtreservat findes en bevoksning med vintereg. Nogle spredte birketræer langs bevoksningskanten sender millioner af frø ind over bevoksningen, som resulterer i en heftig opvækst af birk. Birken har en langt hurtigere ungdomsvækst end eg, og vil derfor tage magten, hvis den ikke holdes nede. Birketræerne bliver derfor fældet med hjælp fra institutionen Thy Værkstedet, som er et arbejdstilbud for fysisk og psykisk handicappede voksne. Efter fældning bearbejdes træerne af Thy Værkstedets brugere til en nationalpark vandrekæp, som bl.a. kan købes på turistbureauerne i Thy og på Nystrup Camping.

SERVICEINFORMATIONER

HVIS DU HAR BRUG FOR LÆGEHJÆLP

Hvis du får brug for en læge, skal du kontakte lægevagten på tlf. 7015 0300. Lægevagten har åbent på alle hverdage fra kl. 16.00-08.00 og lørdag, søn- og helligdage hele døgnet. I dagtimerne skal du i første omgang kontakte din egen læge, som kan henvise dig til en lokal læge eller en skadestue. (Udenlandske gæster skal i dagtimerne søge nærmeste læge)

Ved akut behov for lægehjælp ringer du til 112.

OFFENTLIGE ARRANGEMENTER I NATIONALPARK THY

Nationalpark Thy udgiver to gange årligt en arrangementskalender, som fortæller om aktuelle arrangementer som f.eks. fugleture, svampeture eller historiske ture i nationalparken. Hent kalenderen i temacentret på Stenbjerg Landingsplads (9), på turistbureauet eller på dit overnatningssted. Se arrangementerne i Thy på www.thy360.dk

OVERNATNING I THY

I Thy finder du et bredt udvalg af overnatningsmuligheder. Slå dit eget lille telt op i skoven, eller book dig ind på en af hotellerne i områdets byer.

På www.visitthy.dk finder du et udvalg af campingpladser, B&B, vandrehjem, hoteller og kroer m.v. De primitive overnatningssteder finder du på guidens kort eller på www.udinaturen.dk.

På Naturstyrelsens arealer (ca. 80% af nationalparkens areal) kan du overnatte:

- » På lejrpladser (større grupper, skal bestilles på www.naturstyrelsen.dk).
- » På primitive overnatningssteder (max to nætter, kan ikke bestilles).
- » I skove med fri teltning (max én nat, ej åben ild, stormkøkken tilladt). Se hvilke skove på side 23.
- » Andre steder i sovepose på jorden eller i hængekøje (ej åben ild).

TURISTINFORMATION I THY

Thy Turistbureau har tre bemandede turistkontorer i hhv. Thisted, Hurup og Vorupør samt en informationshytte i Agger og et lille kontor på Hanstholm Fyr, der er bemandedet med lokale om sommeren. Se mere på Thy Turistbureaus webside www.visitthy.dk

TURISTINFORMATION PÅ DIN SMARTPHONE

Du kan også tage turistinformationerne med dig på din smartphone. Uanset hvad du vil opleve, hvor du vil sove og hvor du vil spise, så finder du det hele i mobilapplikationen »Visit Thy«, som du kan hente på App Store eller på Android Market.

TEMACENTER STENBJERG LANDINGSPLADS

Ved Stenbjerg Landingsplads finder du Nationalpark Thy's første temacenter. Stenbjerg Landingsplads har været udgangspunkt for kystfiskeri gennem

Stenbjerg Landingsplads.

århundreder. De maleriske redskabshuse er opført af fiskerne i starten af 1900-tallet. I et af husene ligger temacenteret, og her kan du få information om områdets særlige natur: om stranden, klitterne, klitheden og klitplantagerne og nogle af de planter og dyr, der lever i Nationalpark Thy. Temacentret er bemandedet med frivillige formidlere og er åbent i sommerhalvåret. Her har du mulighed for at stille spørgsmål, få gode tips, få en vandretursfolder, finde ud af, hvad der sker i nationalparken, se et indslag fra Nationalpark TV og meget mere.

Information

- » **Thisted**, Det Gamle Rådhus, Store Torv 6, 7700 Thisted
Tlf.: 9792 1900, info@thy.dk
- » **Hurup**, Jernbanegade 4, 7760 Hurup
Tlf.: 9792 1900, info@thy.dk
- » **Nr. Vorupør**, Vesterhavsgade 21, 7700 Thisted
Tlf.: 9793 8377, info@thy.dk
- » **Temacenter Stenbjerg Landingsplads**, Stenbjergvej 120, 7752 Snedsted
thy@danmarksnationalparker.dk

SÅDAN KOMMER DU TIL NATIONALPARK THY

Med bil Rute 181 fra syd og færge fra Thyborøn til Agger Tange. Rute 11 fra Odde Sund til Thisted har flere afkørsler mod vest til Nationalpark Thy. Rute 26/571 fra Mors mod vest til Stenbjerg. Med tog til Thisted og Hurup. Herfra er flere busforbindelser til kystbyerne.

Med bus til Thisted. Linie 888 fra København og Århus til Thisted. X-bus fra f.eks. Aalborg, Vejle og Viborg. Der er lokale ruter fra Thisted til kystbyerne

Lodbjerg Klithede og redningsvej.

og fra Hurup til Agger. Med fly til Aalborg eller Karup Lufthavn. Bil kan lejes hos flere af de store biludlejningsfirmaer i begge lufthavne.

Planlæg din rejse med offentlig trafik på www.rejseplanen.dk

MED BIL I NATIONALPARKEN

Hvis du er i bil og evt. har cyklerne med bag på, kan det anbefales at parkere bilen enten i kystbyerne, hvor der er gode muligheder for at proviantere, eller i skovene ved udgangspunkter for vandreruterne. Der er ofte faciliteter som toilet og borde/bænke.

Motorkørsel er generelt ikke tilladt i plantager, på strande og på åbne naturarealer, undtagen hvor der er offentlig vej. Normalt vil kørselsforbuddet på den enkelte skovvej være markeret ved indkørslen med et piktogram på en rød stander. Der findes dog enkelte skovveje, som er åbne for offentlig motorkørsel. Det drejer sig om:

» Vilsbøl Klitplantage (23):

Forlængelsen af Agerholmvej, som går fra Vester Vandet til Badepladsen ved Nors Sø og videre herfra gennem Søholt Savværk til Søholt

» Vandet og Nystrup Klitplantager (21):

Fra Hjordalvej ad Klatmøllevvej til Vandetvej. Videre herfra ad Ministervej og Kronshedevej til Nystrupvej. Videre herfra ad De Thygesonsvej til Kystvejen ved Klitmøller.

De skovveje, som er åbne for offentlig motorkørsel, er markeret med en særlig signatur på kortet i Naturstyrelsens vandretursfolder »Klitplantagerne ved Vandet Sø«.

TILGÆNGELIGHED FOR BARNEVOGNE OG KØRESTOLE

Nationalparken er for alle, men naturen er ikke altid lige fremkommelig. De fleste skovveje er dog tilgængelige for kørestolsbrugere det meste af året. Nogle steder i parken er der investeret i handicapvenlige faciliteter. Der er f.eks. en handicapsti ved Hanstholm Fyr, en fiskeplatform ved Nors Bagsø, strandadgange ved Agger, Vørupør og Klitmøller.

Hvis du har en funktionsnedsættelse, kan du før dit besøg finde steder med god adgang på www.godadgang.dk

VEJRUDSIGT

Du kan altid se den aktuelle vejrudsigt for henholdsvis den nordlige del af nationalparken (Hanstholm) på www.kortlink.dk/aubs og for den sydlige del (Thyborøn) på www.kortlink.dk/dmi/aubt.

Hvis du har brug for en taxi

Bruno's Taxi, Bedsted	Tlf.: 9794 5251
Falke Taxi, Hanstholm	Tlf.: 9796 2111
Hurup Taxi, Hurup	Tlf.: 9795 1273
Kurt's Taxi, Hanstholm	Tlf.: 9796 1711
Thisted Taxa, Thisted	Tlf.: 9792 0422

Kystklitter.

AKTIVITETER FOR BØRN

DIGITAL FORTÆLLING OG STRANDAKTIVITETER

I Nationalparkens lille besøgshus på Stenbjerg Landingsplads kan du hente inspirationsmateriale til børneaktiviteter ved stranden.

Du kan også få en digital fortælling om den 15-årige Tobias, der er på research til sin nye bog, som handler om uforløste sjæle. Du kan låne en MP3-afspiller eller du kan downloade fortællingen på www.nationalparkthy.dk.

17 STEDBUNDNE AKTIVITETER

Museet for Thy og Vester Hanherred har udviklet 17 lærende aktiviteter til skoleklasser, men en familie kan sagtens få stor glæde af at benytte materialet. Lær f.eks. om kystsikring i Agger eller vindmøller og skudfart i Klitmøller. Find tekster og opgaver på www.nationalparkthy.dk under »undervisning«.

SKAT I SKOVEN

I Vilsbøl Plantage (22, 23) er der opsat faste orienteringsposter, og posterne 1-13 indeholder quizspørgsmål, som du kan besvare med din mobiltelefon. Gå ind på www.skatiskoven.dk/mobil og vælg turid#925). Umiddelbart efter modtager du en SMS, og så er du med i skattejagten. Ved hver post indtaster du dens tre kodebogstaver, og så får du opgaven på mobiltelefonen. Læs mere på www.skatiskoven.dk.

SKOVLEGEPLADSER

I Vilsbøl Plantage tæt ved Vandet Sø (22) og Tved Plantage nær kirken (25) finder du skovlegepladser med aktivitetstilbud til de mindste. I Vilsbøl Plantage er der også bålplads og et madpakkehus, hvor man kan få tag over hovedet i regnvej.

Skovlegepladsen ved Vandet Sø.

Formidling for børn og voksne på stranden ved Lyngby.

PRØV WINDWALKING, NÅR DET BLÆSER KRAFTIGT

Det er helt fantastisk at stå på toppen af en skrænt og læne sig fremover i en 45 graders vinkel – vel at mærke uden at falde på næsen. Du kan gøre det hele vejen langs vestkysten, men Hanstholm Knuden er med sin højde fænomenal til windwalking.

Kommer du om efteråret, er der gode chancer for hård blæst og måske en lille storm fra vest.

THY I BØRNEHØJDE

er VisitThy's webside med oplevelser for børn. Se mere på www.visitthy.dk

NATURGUIDE

Danmarks Naturfredningsforenings mobilapplikation giver dig og din familie sjove, spændende og gratis naturoplevelser – året rundt og alle steder. Download applikationen gratis til din mobiltelefon fra App Store eller på Android Market/Google Play eller kig ind på www.naturkatapulten.dk

DEN GRØNNE TRÅD – NATUR OG ENERGI LIGE VED HÅNDEN

Mobilapplikationen er din guide til de mange spændende naturtyper, der findes i Thisted Kommune. Besøg Den Grønne Tråd på www.green.thisted.dk, og download den gratis app. Med den finder du let din næste oplevelse, og sammen med børnene kan du quizze og vinde sjove spil.

Med din smartphone i hånden er du altid tæt på nye grønne seværdigheder i Danmarks førende klimakommune. Applikationen udgives i juli 2012 og udvides løbende med interessepunkter.

1 AGGER TANGE

Allerlængst mod syd i nationalparken ligger Agger Tange omgivet af diger og beskyttet af høfder mod Vesterhavet. Fra både havdige og fjorddige er der vide udsigter over havet, Limfjorden og de smukke morænelandskaber mod nord og øst. Mellem digerne er der udstrakte strandenge vekslende med lavvandede laguner, omgivet af rørskov.

ET RIGT FUGLELIV

Tangens åbne landskab er et eldorado for mange fugle, ikke mindst forår og efterår, hvor titusinder af svømme- og vadefugle raster på vej til ynglepladser og vinterkvarterer. Når tangens fugleliv er så rigt, skyldes det bl.a., at området ligger på fuglenes trækrute langs den jyske vestkyst, og Agger Tange er ikke uden grund udpeget som EU-Fuglebeskyttelsesområde.

Flokke af gråand, krikand og pibeand – og om efteråret også taffeland og hvinand – har ophold i de lavvandede laguner. Også flokke af knopsvane, pibesvane og sangsvane holder til her. Både forår og efterår ses kortnæbbet gås og knortegås. Vadefuglene bruger også strandengene og lagunernes flade kyster. Her ses flokke af hjejle, vibe, strandskade, almindelig ryle, stor og lille regnspove og dobbeltbekkasin. I yngletiden er der ikke så store mængder af fugle, men alligevel er der mulighed for at se nogle af de svømme- og vadefugle, der yngler i områderne – f.eks. knopsvane, gråand, gravand, spidsand og blishøne. Af vadefugle yngler engryle, strandskade, klyde, rød-ben, brushane og stor kobbersneppe. Også måger og terner har kolonier på tangerne.

Fredningen af Agger og Harbøre tanger har til formål at forbedre forholdene for fuglene. Plejen, som forestås af Naturstyrelsen, består først og

fremmest i græsning af strandengene, så de ikke gror til med tagrør, pil og havtorn.

Kvæget, der afgræsser tangen, udvikler en god kødkvalitet, som man kan stifte bekendtskab med ved slagteren i Vorupør.

SÆLER

Fra sydspidsen af Agger Tange har man gode muligheder for at opleve spættede sæler. Sælerne holder til på sandbanker og rev i Limfjorden. Også fra færgen til Thyborøn kan man ofte se grupper af sæler, der sammen med flokke af skarver hviler sig på sandbankerne øst for færgens rute.

BESØG PÅ TANGEN OG I TEMACENTERET

I Nationalparkens temacenter, der opføres ved færgeløbet i 2012, gives en introduktion til hele nationalparken med særlig vægt på naturen på Agger Tange. Fra taget af bygningen kan man se fugle og sæler. Fra en række rastepladser langs færgelvejen og fra fugleobservationsposten på Arbejdsvejen syd for Agger kan man studere fuglelivet i lagunen. Herfra kan man også få en gylden oplevelse i september måned ved solnedgang, når tusindvis af grågæs flyver ind fra øst for at overnatte i lagunen.

Adgangsregler: Færdsel på tangens vandområder er forbudt hele året. Færdsel på de lavtliggende enge og vådområder er forbudt i fuglenes yngletid fra 1/4 til 15/7.

Færgens sejlplan: 16/6-15/9: Hverdage fra Thyborøn hver hele time fra kl. 6 til kl. 20. Afg. fra Agger 20 minutter senere, sidste afg. kl. 20.20. Lørdag første afgang kl. 7, søndag kl. 9. 16/9-15/6: Afg. fra Thyborøn hver hele time fra kl. 6 til kl. 18. Afg. fra Agger 20 minutter senere, sidste afg. kl. 18.20. Lørdag første afg. kl. 7, søndag kl. 9. **Nationalparkens Temacenter** på Agger Tange åbner sommeren 2012.

2 AGGER BY

Der er noget trodsigt over Agger, når man ser på stedets historie. Gennem århundreder har både havet og sandflugten gjort sit til, at det kunne være plagsomt at leve på dette sted. Havet har gradvis taget et stykke land under hver storm; beboerne måtte give efter for presset, og i bedste fald nåede de at få huset og alle ejendelene med sig, når de flyttede lidt mod øst. Også kirken måtte flyttes væk fra kysten. Først med en omfattende kystsikring fik man stoppet disse tilbagevendende indhug i landet. Derudover bevirkede sandflugt, at det efterhånden ikke kunne lade sig gøre at dyrke så meget af jorden. Befolkningen måtte slå sig på fiskeri, og det blev Agger-boernes levebrød i århundreder.

Havet og den store natur tiltrækker til stadighed mange folk til Agger, hvad enten det er for at nyde en is og en smuk solnedgang på en stille sommeraften eller for at se elementernes rasen en efterårsdag; der er lidt for enhver smag.

FISKERHUSET

Der er også interessante spor af Aggers historie rundt om i byen. Der er bevaret enkelte af de gamle, karakteristiske fiskerhuse; et af dem er fredet og åbent for besøgende om sommeren. Det stråttækte, gule hus kan føre sin historie tilbage til slutningen af 1700-tallet. Huset blev opført længere mod vest men flyttet ind i landet, efterhånden som havet rykkede tættere på. Huset er indrettet med ældre inventar og giver et godt indtryk af leveforholdene ved vestkysten. I husets annekser er skiftende udstillinger om sommeren.

KYSTSIKRING

Tæt ved kysten ligger de såkaldte »Sorte huse«, der blev opført i forbindelse med Vandbygningsvæsenets arbejder med kystsikring. Der er i årene 1900-1908 bygget en række høfder vinkelret på kysten. De har til formål at bryde strømmen og begrænse havets nedbrydning af kysten. Der er også bygget kunstige diger for at forhindre stormfloder i at gøre skade på landet bag klitterne.

Den nuværende kystsikring er modstandsdygtig, men kræver ikke desto mindre stadige vedligeholdelser og sandfødring, hvor man tilføjer store mængder sand på kysten fra Lodbjerg og syd på. I et af »De sorte huse« er der en plancheudstilling om Agger, og der er også mulighed for at gå indenørs med sin madpakke.

AGGER KIRKE

Kirken og missionshuset er også vigtige elementer i Agger, såvel i byens historie som i dens nutid. I Agger ligger den kirke, der blev opført i 1838, da man kunne se, at den senmiddelalderlige forgænger ville styrte i havet – hvilket den også gjorde året efter. En del af det gamle inventar som døbefont, prædikestol og krucifiks er overflyttet fra den ældre kirke.

Fiskerhuset, Toftevej 9, er i perioden 1/7-15/8 åbent alle dage fra kl. 14.00-17.00, eller efter aftale (tlf. 9792 0577).

Agger Kirke er åben fra solopgang til solnedgang.

3 KRIK

Krik ligger ved den nordlige ende af Nissum Bredning, i tryk afstand fra Vesterhavets bølger. Her var der tilbage i 1700-tallet ladeplads for de krejlere, der lastede korn, tømmer og jern for købmændene i Thisted og Aalborg.

ROLIGT FARVAND

Da havet brød igennem Aggertangen i 1825, opstod i årene derefter mulighed for at sejle ind i Limfjorden fra vest, og på grund af den gode vanddybde ved Krik blev ladepladsen meget benyttet. I modsætning til tidligere tiders skudehandel, der foregik direkte fra vestkysten, kunne lastning og losning af skibene foregå sikkert, og der blev bygget en anløbsbro til formålet.

Også fiskerne kunne udnytte fordelen ved at sejle gennem kanalen og lande fangsten i roligere farvand. Thyborøn Fiskerihavn blev anlagt i 1915-18, og der voksede hurtigt en by op ved denne. På Aggersiden blev der oprettet en naturhavn i 1926 og i 1971 blev Agger Havn etableret. Havnen bruges i dag primært af lystsejlere, ligesom Krik Vig er kendt for at være et godt sted for wind- og kitesurfing.

PAKHUSENE

Midt i 1800-tallet opførtes pakhuse i Krik i forbindelse med korneksperten; senere blev husene brugt til opmagasinering af importeret tømmer, kul, cement og kunstgødning. Der var tømmerplads med tilknyttet savværk og lægerbygninger. De kul, der blev brugt til at lave lys på Lodbjerg Fyr, blev landet her og kørt til Lodbjerg på vogn. Da Vandbygningsvæsenet gik i gang med de store kystsikringsarbejder ved Agger, blev alt materiale også sejlet til Krik. Fra anløbsbroen blev sten og cement fragtet ud til høfderne på en tipvognsbane.

Et af pakhuse er bevaret og har en smuk beliggenhed mindre end et stenkast fra kysten. Huset blev nænsomt restaureret i 1999 og anvendes nu til galleri, hvor man kan se og købe kunst og antikviteter. Galleriet er åbent i sommerhalvåret.

FRILUFTSLIV

Vest for pakhuset er i 2011-2012 opført en bygning med navnet Kulhuset, efter en ældre pakhusbygning der lå på grunden. Huset er formgivet og indrettet med inspiration i de gamle pakhuse på stedet. Kulhuset skal fungere som knudepunkt for friluftaktiviteter, og det rummer faciliteter, der bl.a. kan bruges af surfere, badende og fugleinteresserede. Der er mulighed for primitiv overnatning i huset, og med tiden etableres en naturlejrplads i omgivelserne. På den anden side af vejen kan man gå ud på den brolagte anløbsbro fra ladepladsens storhedstid.

4 ØRUM OG FLADE SØ

De store, lavvandede søer, Flade Sø (485 hektar) og Ørum Sø (442 hektar), var oprindeligt en del af Krik Vig, men blev til søer da de på grund af sandflugt

blev afskåret fra vigen. Indtil midten af 1800-tallet dannede de et sammenhængende søområde. I 1868 forsøgte man at afvande søerne, men efter nogle få års opdyrkning af søbunden opgav man hele projektet, da det var urentabelt. I dag ligger Flade Sø bag et beskyttende havdige, og de to søer er adskilt af en vej og et sikringsdige. Den mindre Roddenbjerg Sø (18 hektar) mellem søerne er af nyere dato og er opstået ved tørvegravning.

LEVESTED FOR ODDEREN

Den næringsrige Ørum Sø er en del af Hvidbjerg Å-systemet, og søen har afløb til Krik Vig gennem Roddenbjerg Sø og Kastet Å. Søen og åsystemet er Natura 2000 område og dermed særlig beskyttet. Hvidbjerg Å-systemet er et kerneområde for odderen, som her har en stabil bestand. Desuden er å-systemet levested eller potentielt levested for de sjældne lampretter, en primitiv fiskeart, der ligner ål.

PLANTER OG DYR

Ved Flade Sø er der visse steder rørskov af tagrør. På strandene vokser flere orkidéarter, blandt andet kødfarvet gøgeurt og maj-gøgeurt, men også strand-asters og smalbladet kæruld.

Flade Sø har en god fiskebestand med mange arter, blandt andet aborre, skalle, brasen, gedde, helt, ål og sandart. Sidstnævnte er gennem årene blevet udsat i stor stil. Både Flade Sø og Ørum Sø har et rigt fugleliv. Her kan man opleve en bred vifte af ande- og vadefugle. Af ynglefugle kan nævnes grågås, gravand, krikand, stor præstekrave, rødben og stor kobbersneppe. Af søens rastefugle skal især nævnes taffeland, stor og toppet skallesluger, hjejle, storspove og skægmejsle.

KANOSEJLADS

En sejltur i kano på Hvidbjerg Å-systemet er en dejlig oplevelse. Sæt for eksempel kanoen i vandet ved Årup eller i nordenden af Ove Sø og følg strømmen

men, til den munder ud i Krik Vig ved Agger. Undervejs er der gode overnatningspladser ved Sønderhå Plantage og ved Morup Mølle.

Sejlads er tilladt i perioden fra 15/6 til 31/12. Kanoer kan lejes ved Snedsted kano-laug, tlf. 5133 3579.

Fiskekort til fiskeri fra bredden af Flade Sø kan købes på Thy Turistbureau, Jernbanegade 4, 7760 Hurup.

5 LODBJERG KIRKE

Den ensomt beliggende Lodbjerg Kirke er en af de mindste i Danmark. Da kirken blev bygget, lå bl.a. landsbyen Skovsted og hovedgården Rotbøl i sognet, men sognepræsten kunne i 1555 berette, at Lodbjerg Sogn var »fordærvet« af sand. Efterhånden måtte gårdene flytte. Kirke og kirkegård blev opretholdt, men til tider måtte man skovle sand væk fra kirkegården. På trods af den ensomme beliggenhed fungerer kirken stadig som sognekirke. Her kommer mange besøgende, der drages mod den lille kirke i det store, øde landskab.

GAMMEL OG NY UDSMYKNING

Den hvidkalkede kirke er fra omkring 1500 og bygget af teglsten. Selv om den er yngre, adskiller kirken sig ikke meget fra de fleste af områdets øvrige kirkebygninger, der omkring 1200 er bygget i romansk stil af karakteristiske granitkvadre. Kirkens døbefont er ældre end kirken og kunne være tegn på, at der i sognet har været en ældre kirke; en sådan er der dog ikke fundet spor af. Indenfor er der sengotiske kalkmalerier på korbuevæggen. Mod nord er

der et billede af Jomfru Maria, der omgivet af solstråler holder Jesusbarnet. På væggen ved prædikestolen er malet en slange på et kors, motivet stammer fra 4. Mosebog men er også et symbol på Kristus. Altertavle og prædikestol er fra omkring 1600, men i 2008 fik de ny udsmykning ved kunstneren Maja Lisa Engelhardt, som også med et smukt resultat farvesatte kirkens øvrige inventar med udgangspunkt i kalkmaleriernes okkerrøde og gyldne farvespil. Kirkeskibet »Christian« er fra 1880'erne og kan knyttes til folkene på Lodbjerg Fyr. Det blev fremstillet og skænket af en af fyrassistenterne, da en kollegas søn døde i 1885, kun 1½ år gammel.

Fra kirkegården har man mod syd udsyn til den store Vestervig Kirke, der i 1100-tallet blev bygget som klosterkirke.

BAUNHØJE

Nord for kirken fører en sti op til gravhøjene Baunhøje. Herfra har man en vid udsigt over klitlandskabet. Højgruppens navn stammer fra tidligere tiders brug af den største af højene som signalpost. Den er 5 m høj, og når der flammede et bål på toppen af den, kunne det ses viden om, helt til den næste bavnehøj, hvor man sendte »beskeden« videre. På denne måde kunne man hurtigt sende signal gennem hele landsdelen, hvis en fjende nærmede sig. Metoden med bave-bål blev brugt sidste gang i 1848. Gravhøjene er opført for 3.500-3.000 år siden, i ældre bronzealder, på en tid hvor landskabet var beboet og opdyrket.

Lodbjerg Kirke er mandag til fredag åben i tidsrummet 8.00-16.00, lørdag 8.30-15.30.

6 LODBJERG FYR

En af perlerne i Nationalpark Thy er Lodbjerg Fyr, som ligger ensomt, midt ude i et stort hede- og plantageområde. Fyret blev bygget i 1883 og tændt første gang 28. november 1884. Fyrtårnet er 35 meter højt, og lyset har en højde på 48 meter over havet.

LYS I MØRKET

Lodbjerg Fyr er et såkaldt anduvningsfy, som med sit kraftige lys har ydet støtte i forhold til skibenes landkending og sejlads i kystnære farvande. Lodbjerg Fyr lyser stadig med to hvide blink hvert 20. sekund. Fra toppen af fyret er der en vid udsigt over klithede og hav.

Det bygningsfremmede fyrkompleks består af selve fyrtårnet sammenbygget med to parallelle bygninger, der fungerede som boliger for fyrpersonalet. Her levede fyrmesteren og to assistenter med deres familier, og da der var langt til nærmeste nabo, var det et isoleret samfund. I 1883 var der ingen træer, men i dag betyder plantagen, at der er dejlig læ i fyrhaven.

Fyret er åbent for besøg i dagtimerne; ved indgangen er en plancheudstilling om fyrtårnets og områdets historie. Ved fyret er der en primitiv lejrplads med shelter, og det er fint at opleve natten og det blinkende fyr fra soveposen.

KLITPLANTAGE OG KLITHEDE

Lodbjerg Plantage er påbegyndt i 1923 og er dermed en relativt ung plantage. Den er anlagt på et tidspunkt, hvor dæmpning af sandet ikke længere havde første prioritet, og derfor er der her fra starten taget flere naturmæssige hensyn end i de fleste klitplantager. Således er der ganske store arealer, der ikke er tilplantet, men ligger hen som hede, overdrev, slette og ager. Sammen med skoven giver det området en stor variation til gavn for flora, insekter, fauna og mennesker. Omkring en kilometer nordvest for Lodbjerg Fyr har

vinden kombineret med menneskelig færdsel slået et vældigt hul i havklittens vegetation, og sandet vandrer herfra som en mile ind over klitheden. Andre steder ved kysten er der op til 30 meter høje klitter.

KYSTSKRÆNTEN

Selve kystklingen er op til 10 meter høj og består af moræneler og glimmerler, der stikker ud fra klitten og af den grund kaldes »sorte næser«. Glimmerleret, som ligger nederst, er en marin aflejring, og her kan man finde fossiler af snegle og muslinger. Lernæserne er overlejret af flyvesand, og mellem ler og sand findes tørvelag, der stammer fra oldtidens moser, og kulturlag fra ældre bebyggelse. Kysten nedbrydes til stadighed, og det sker, at der dukker oldsager frem af klingen.

EN TUR PÅ KLITHEDEN

På klithederne vokser der krybende pil og hedelyng foruden revling, tranebær og mosebølle, men også pors, klokkeling, håret høgeurt og soldug. På de yderste klitter vokser den hårdføre hjælme, der med sit vældige rodnet og sin vokseevne er særdeles god til at sikre og binde klitterne.

Nord for Lodbjerg Fyr ligger to smukke grupper med i alt ni gravhøje. Pollenanalyser fra udgravninger viser, at her i stenalderen var skov med blandt andet lind, eg og avnbøg. Senere optræder der mere og mere pollen af lyng, hvilket fortæller, at de første bønder i området har ryddet skoven for at dyrke jorden, og efter en kort dyrkningsperiode har lyngen så taget over.

Der er adgang til fyrtårnet alle dage kl. 7.00-21.00.

7 LYNGBY

Lyngby ligger så langt ude i klitterne, at man næsten tror, man er nået til verdens ende. Fortsætter man gennem byen videre mod vest, kommer man ad en snoet vej til kystskrænten og stranden.

NYBYGGERE I KLITTEN

Lyngby opstod i 1864, da seks familier fra Agger-området besluttede, at de ville flytte et andet sted hen. De vandrede mod nord, hvor de fandt et sted at bosætte sig på en lyngslette i Hvidbjerg Klit. Her var jord at dyrke og et godt sted at bo i læ bag havklitterne, men alligevel så tæt på havet, at de kunne fiske. Det siges, at en af konerne udbød: »Nu går vi lige ind i Himmerige«, da hun kom til området.

I de følgende år flyttede flere familier til. Den primære beskæftigelse var fiskeri. Landingsforholdene ved Lyngby var imidlertid ikke gode, så i begyndelsen af 1930'erne byggede man hofde for at bryde bølgerne og den stærke

strøm. Der var fortsat vanskeligheder, og fiskerne gik over til at sejle ud fra Thyborøn Havn.

Allerede i mellemkrigstiden kom turister til Lyngby. Det var ikke moderne bekvemmeligheder, der lokkede folk til Lyngby, for der blev først indlagt elektricitet i 1965. I 1970'erne begyndte en større fraflytning; nu er der kun få fastboende, og de gamle huse er eftertragtede som sommerhuse for dem, der søger roen og den store natur. Kvaliteter, egnen omkring Lyngby til staidighed kan byde på.

REDNINGSHUSET

Midt i byen ligger det gamle redningshus, der i dag er indrettet til primitivt overnatningssted. Redningsstationen blev etableret i 1882. Til at begynde med rådede stationen kun over et raketapparat, som kunne bruges ved redningsaktioner fra stranden, men i perioden 1920-1946 havde fiskerlejet en redningsbåd. Stationen blev nedlagt i 1975. Både nord og syd for Lyngby kan man gå ad den gamle redningsvej, som blev anlagt til brug for redningsmandskabet, når de skulle ud til en strand. Vejen er i dag en del af vandrerruten Vestkyststien. Hvis man ønsker at benytte redningshuset til overnatning, kan man henvende sig til Niels Peter Jakobsen, som bor i huset lige overfor.

DET TYSKE BATTERI

Under 2. Verdenskrig anlagdes et kystbatteri med adskillige bunkers og kanonstillinger nord for Lyngby. Anlæggets bunkers og skyttegrave er velbevarede. Batteriet var bemanded med 100-150 mænd, og det lille samfund i Lyngby kunne ikke undgå at blive påvirket af de nye, ret nære naboer. Som så mange andre steder var lokalbefolkningen nødt til at finde sig i tyskernes tilstedeværelse, og man kunne ligefrem have gemytligt samvær med dem. Fra Lyngby er der beretninger om, at tyske soldater holdt af at lege med børnene.

LYNGBY HEDE

Lyngby er omgivet af store uforstyrrede klitheder, og her kan man ofte færdes i timevis uden at møde andre mennesker. Kronstyr og rådyr græsser mellem klitterne, og tranen yngler i fugtige lavninger ind mod plantagerne i øst. Vær opmærksom på, at der af samme grund er adgangsforsbud øst for redningsvejen i perioden fra 1. april til 15. juli.

8 STENBJERG BY

Stenbjerg ligger og putter sig i det enorme klitlandskab, hvor hjælme og marehalm bølgler i vinden. Byen er placeret et godt stykke fra kysten og landingspladsen, men det er havet, der har dannet grundlag for Stenbjerg-beboernes liv. I 1600-tallet, drev man fra kysten skudehandel med Norge. Senere blev fiskeriet det primære erhverv for beboerne i Stenbjerg.

KRO OG KIRKE

Stenbjerg Kro blev kongeligt privilegeret i 1790; den oprindelige bygning er ikke bevaret, men kroen er fortsat i drift, og her serveres i dag mad fremstillet af lokale råvarer fra havet og fra nationalparken. I byen er mange af husene fra begyndelsen af 1900-tallet. Omfattende naturfredninger ved Stenbjerg bevirker, at området ikke er så præget af sommerhusbebyggelse, som man ser det andre steder. Man kan med andre ord fornemme, hvordan det gamle fiskerleje så ud, mens fiskeriet stadig var hovederhvervet.

Stenbjerg Kirke er bygget i 1895, foran kirken står stenskulpturen »Vidner«, der i 2007 er fremstillet af kunstneren Erland Knudssøn Madsen. På kirkegården finder man en mindesten over den amerikanske flyver Bernhard Sabbath, hvis lig under 2. Verdenskrig blev fundet ved stranden i Stenbjerg. Tyskerne begravede ham på stranden, men de lokale fik lov til at flytte liget til kirkegården i 1944. Efter krigen blev han genbegravet i USA.

I klitterne ved Stenbjerg Kirke Vej ligger en tysk observationsbunker fra 2. Verdenskrig. Her er der formidling om krigen og Atlantvolden.

KUNSTNERE I STENBJERG

Som det især er kendt omkring Skagen, giver havet og den store himmel ved kysten et helt specielt lys, der tiltrækker kunstnere. Dette er også tilfældet i Thy. De kendte skagensmalere Marie og P.S. Krøyer var nogle af de første etablerede kunstnere, som opdagede Stenbjerg og de gode motiver her. I august måned 1889 kom de til Stenbjerg på vej hjem fra bryllupsrejse i Paris. De bosatte sig på Stenbjerg Kro, og i de næste par måneder boede og arbejdede de her. P. S. Krøyer malede flere malerier af hustruen samt store billeder af klitheden.

Den tyske kunstner Käthe Lassen kom første gang til Thy i 1905 som 25-årig og nyuddannet kunstner. Det første mål for hendes ophold i Thy var Klitmøl-

Käte Lassens hus med tysk bunker i baggrunden.

ler, men fra 1924 vendte hun hver sommer tilbage til Stenbjerg. Her malede hun meget udtrykfulde billeder af lokale folk. Hun holdt til i et lille hus, der er bevaret, og hvor man om sommeren kan se en lille plancheudstilling.

Maleren Jens Søndergaard blev født i 1895 og voksede op i Hurup i det sydlige Thy. Han flyttede senere til København, men han hentede sine motiver i det vestjyske. Fra 1948 boede Jens Søndergaard hver sommer i sit hus mellem Stenbjerg og Sdr. Vorupør. Huset, der er i privat eje, ligger ved Jens Søndergaards Vej, og det kan genkendes på den farverige gallionsfigur uden for huset. Figuren blev opstillet af Jens Søndergaard, som malede den i stærke farver.

Käte Lassens Hus på Stenbjerg Kirkevej er åbent i dagtimerne fra påsken til efterårsferien.

9 STENBJERG LANDINGSPLADS

Ved Stenbjerg Landingsplads ligger en samling af de karakteristiske, hvide redskabshuse fra den tid, hvor der blev drevet kystfiskeri fra stranden. Her på kanten mellem havet og landet hev fiskerne bådene i land ved hjælp af et spil, og fangsten blev håndteret i husene, inden den blev solgt videre. Kystfiskeriet var risikabelt og udsat for naturens kræfter, og allerede i begyndelsen af 1970'erne fortrak erhvervsfiskerne fra Stenbjerg til Hanstholm Havn.

IDYL VED LANDINGSPLADSEN

Takket være lokale kræfter er bygningerne vedligeholdt, og Landingspladsen udgør fortsat et autentisk miljø. Mange mennesker tiltrækkes af de maleriske huse og den til tider voldsomme brænding, der står i skærende kontrast til

hinanden. På gode sommerdage kan man bade ved Stenbjerg, og en gåtur langs kysten er altid populært. I et af husene har der de seneste år været indrettet et lille besøgscenter for Nationalpark Thy.

STENBJERG REDNINGSSTATION

På Landingspladsen ligger også det karakteristiske redningshus, bygget i 1931 af røde teglsten og med flag på den grønne port i gavlen. Redningsstationen i Stenbjerg blev etableret i 1894 og lå da inde i byen, da det var her, redningsmandskabet boede. Fra 1920'erne blev strandinger og forlis mere sjældne langs vestkysten, og man overvejede at nedlægge redningsstationen i Stenbjerg. I stedet valgte man i 1931 at bygge et nyt redningshus ved Landingspladsen, og redningsbådens primære opgave var herefter i højere grad at hjælpe nødstedte fiskere. I 1969 havde redningsstationen i Stenbjerg sin sidste aktion.

Redningshuset, som er bygningsfredet, rummer i dag en udstilling om redningsvæsnet. Udstillingen er åben i sommerhalvåret.

STENBJERG KLITHEDE

Stenbjerg Landingsplads er omgivet af fredet klithede. En lille kilometer mod syd ligger Stenbjerg Båke, et af de tre tilbageværende sømærker i Thy. De øvrige findes i Bøgstedrende (18) og i Vigsø. Lidt længere mod syd fører en gammel vej ud gennem et område af klitheden med sjældnen skønhed og uforstyrrethed.

Nationalparkens Temacentrum er i perioden 1. april til 31. oktober åbent hver dag kl. 13.00-17.00.

10 NR. VORUPØR

Besøger man Nr. Vorupør en sommerdag, er der masser af liv i byen. Naturen, havet, molen og bådene på stranden har stor tiltrækningskraft på turisterne. Såvel lokale som turister nyder på sommeraftner en stor is på Landingspladsen, ved stranden eller ude på molen, akkompagneret af en malerisk solnedgang og ofte en fascinerende brænding.

Byens kerne er domineret af husene langs den lange Vesterhavsgade, som leder ned mod landingspladsen, fiskerlejets hjerte. Nogle af landingspladsens pakhuse bruges stadig og vidner om fiskerlejets historie. Side om side med disse ligger forskellige butikker, cafeer og turistattraktioner, der giver Vorupør sit helt eget særpræg. I Nordsøakvariet kan man se fisk fra Nordsøen, og der er forskellige børnevenlige aktiviteter.

MILJØ VED LANDINGSPLADSEN

Da der var flest, var der 27 store kystbåde, der fiskede fra Vorupør, men da Hanstholm Havn åbnede i 1967, fortrak mange fiskere dertil. I dag er det derfor fritidsfiskere, der sejler ud fra Vorupør Landingsplads. Herfra kan man også komme med på fisketur til »Gule Rev«, hvor man bl.a. kan fange torsk. Kysten ud for Vorupør er også blevet eftertragtet for surfere. Ved Landingspladsen finder man Vorupør Redningsstation. Herfra blev i perioden 1851 til 1986 reddet 621 menneskeliv, og redningsstationen er fortsat en vigtig aktør ved kysten.

INNOVATION I FISKERLEJET

Nr. Vorupør er et af de større fiskerlejer på Vestkysten. I slutningen af 1800-tallet skete der her en udvikling, som fik stor betydning for alle kystfiskere i Thy. Fra at være et fattigt og isoleret fiskerleje gik Nr. Vorupør til at være et driftigt sted, hvor nye tiltag medførte betydelige forbedringer for fiskeriet. Flere tek-

niske landvindinger så dagens lys og hjalp udviklingen på vej. Organisationen omkring fiskeriet blev styrket i kraft af Fiskercompagniet, der var tæt forbundet med Indre Mission. I 1898-99 indbragte fiskeriet i Stenbjerg og Vorupør lige så meget som det øvrige fiskeri på hele kyststrækningen mellem Bulbjerg og Nymindegab.

VORUPØR MUSEUM

Vorupør Museum er indrettet i et gammelt bådeværft, hvor man har bygget både til fiskerlejets fiskere. Værftet blev oprindeligt drevet af Jens Kr. Andersen, som i 1919 udviklede en bådtype, der siden har været brugt ved kystfiskeriet. Da bådebyggeren blev gammel, begyndte han at skrive gulelige fortællinger. Det blev til fem bøger, bl.a. »Strandvagten« og »Der går Bråd over Revlerne«.

I museet er mange af de gamle maskiner bevaret, og de besøgende kan ud fra bådeværftets værktøj og maskiner samt fiskernes forskellige redskaber få et spændende indblik i kystfiskeriet. I køkkenet bruges det gamle brændekomfur indimellem til smagsprøver på den lokale mad. Museet fortæller også om den historiske baggrund for fiskerlejet Vorupør og om kystbefolkningens livsvilkår med slid og slæb og religiøs vækkelse.

Vorupør Museum, Vesterhavsgade 21, Nr. Vorupør, er åbent fra 1. april til 31. oktober. 1/7-15/8 alle dage kl. 10-16. 1/4-30/6 og 16/8-31/10 tirsdag til søndag kl. 12-16. Her finder man også det lokale Turistbureau.

Nordsøakvariet, Vesterhavsgade 131, Nr. Vorupør, er åbent fra påsken til 31. oktober. Daglig åbningstid fra 10-16, i juli og august kl. 10-18.

Der er mulighed for at komme med en fiskekutter på lystfiskeri på Gule Rev. Spørg på Turistbureauet. Der kan også – med behørigt fiskekort – fiskes fra molen.

11 VORUPØR GL. KIRKEGÅRD

Ved Kapelvej, øst for kystvejen ved Nr. Vorupør, finder man fiskerlejets gamle kirkegård. Det er et meget stemningsfuldt sted og bestemt et besøg værd.

GRAVSTEN FORTÆLLER HISTORIE

På kirkegården står grav- og mindsten over døde fiskere og forliste søfolk, og gravstenene har mange vidnesbyrd om det barske liv ved havet. Der er gravsten over gamle fiskerfamilier – på mange af dem ser man, at børnedødeligheden var stor, ligesom mange fiskere ikke fik en høj alder. I en grav hviler besætningen fra det tyske skib Concordia, der i 1896 strandede ved Vorupør. Man finder også gravstenen over Jens Munk Poulsen. Han var primus motor i Fiskercompagniet, der satte voldsomt skub i udviklingen i Vorupør sidst i 1800-tallet.

En anden gravsten er sat over de otte fiskere, der omkom den 26. marts 1885. Den dag trak det pludselig op til storm fra vest, og på de oprørte bølger samlede redningsbåden besætningerne fra to fiskerbåde op. Redningsbåden kæntrede, og otte af de ti reddede fiskere druknede. Redningsmandskabet overlevede, bl.a. takket være deres redningsbælter og de fiskerbåde, der var klar til assistance. Denne ulykke var meget alvorlig for fiskerlejet, og efterfølgende søgte mange af fiskerfamilierne trøst i Indre Mission.

KIRKEN OG INDRE MISSION

Inde i Nr. Vorupør har kirken og dens nabo missionshuset en synlig placering i bybilledet, ligesom kirken og den indremissionske vækkelse spiller en vigtig rolle i byens historie.

Indtil sidst i 1800-tallet havde fiskerne i Sdr. og Nr. Vorupør hørt til kirken i Hundborg, men efterhånden blev behovet for en kirke tættere ved kysten mere tydeligt. I 1878 opførtes en kirke øst for Nr. Vorupør, hvor den gamle kirkegård nu ligger, og hvor våbenhuset fra den senere nedrevne kirke anvendes som kapel. Kirken havde plads til 150 sognebørn men blev i de følgende årtier for lille på grund af befolkningstilvækst, og derfor byggede man i 1902 en ny kirke. Det første missionshus blev bygget i 1887 i Sdr. Vorupør. Missionshuset »Filadelfia« i Nr. Vorupør blev bygget i 1916.

12 ÅLVAND KLITHEDE

Ålvand Klithede er et storslået og uberørt område med markante og let erkendelige parabelklitter, især i den sydlige del. Fra de østligste klittoppe ind mod Tvorup Klitplantage er der frit udsyn til havet, kun afbrudt af Kystvejen.

Den centrale del er habitat- og fuglebeskyttelsesområde samt landskabsfredet. Færgegårds Sig er et spændende klitsøområde, som ligger inde i plantagen.

KLITHEDE OG LOBELIESØER

I Ålvand findes der flere naturtyper, som i kraft af deres store arealmæssige udstrækning eller deres høje naturkvalitet er af international betydning. Dette skyldes, at der er tale om store sammenhængende klitområder i noget nær naturtilstand, dvs. med fri dynamik, naturlige vandstandsforhold og et veludviklet og varieret plante- og fugleliv. Således forekommer en pæn del af nationalparkens klitheder, klitlavninger og næringsfattige søer i dette område. Flere af de lavvandede, næringsfattige søer er lobeliesøer, opkaldt efter den sjældne plante Tvepibet Lobelie. Af andre vigtige naturtyper må især nævnes de grå klitter.

Ålvand rummer sjældne planter som orkideen hjertelæbe, sortgrøn og gulgrøn brasenføde, pilledrager, krybende ranunkel og fin bunke. Som fuglelokalitet er området især værdifuldt for tinksmed, trane og flere arter af gæs. Bl.a. raster 8-12.000 kortnæbbede gæs på træk i foråret. Ålvand Klithede er også kendt for odder samt strandtudse, spidssnudet frø og markfirben.

Desværre er næringsstofbelastningen af de sårbare naturtyper blevet et problem. Ekskrementer fra de flere tusinde gæs, der i perioder opholder sig i området, medfører en betydelig tilførsel af næringsstoffer til især lobeliesøer og klitlavninger, hvilket har medført øget tilgroning og mudderaflejring i de lavvandede søer.

KRONDYR OG TRANER

I de senere år har der etableret sig en stor bestand af kron dyr, som ofte kan iagttages på de åbne vidder på Ålvand Klithede og i de nærliggende plantager. Specielt i brunsttiden er det en stor oplevelse at se og høre hjortene, når de kæmper om hindernes gunst. I denne periode er hjortene ofte helt sorte at se på, fordi de ruller sig i mudderhullerne – såkaldte sølehuller.

Sommeren 2012 vil der blive opført et fugletårn i sydkanten af Tvorup Klitplantage med adgang til fods eller på cykel gennem plantagen. Herfra vil der være en storslået udsigt ud over hele Ålvand med mulighed for at komme tæt på traner og kronstyr ved hjælp af en god kikkert.

Af hensyn til de sjældne ynglefugle – bl.a. tinksmed, hjejle og trane – er der adgangsforsbud på Ålvand Klithede og i Færgegårds Sig i perioden fra 1. april til 15. juli. Adgangsforsbuddet er markeret med skilte i terrænet.

13 FADDERSBØL MØLLE

Ved grænsen mellem klitlandskab og dyrket land ligger Faddersbøl Mølle. Møllen er bygget i 1859 og en af de få bevarede, gamle møller i Thy. Tidligere var her mange møller af denne type, men den teknologiske udvikling har for længst gjort møllerne overflødige. I stedet er det nu de høje hvide vindmøller, der præger landskabet og udnytter den vind, området er så rig på.

UDNYTTELSE AF NATURENS KRÆFTER

Vinden indeholder en kraft, der kan omsættes til energi – de nye møller laver elektricitet, hvorimod kraften i de gamle møller gennem tandhjul blev overført direkte til en kornkværn eller en simpel maskine, der arbejdede inde i møllehuset. Naturens kræfter udnyttes også i vandmøllerne, der drives af strømmen i vandløbene, og vi må formode, at Thy fik sine første vandmøller allerede for små 1000 år siden.

FADDERSBØL MØLLE

Netop her ved åen i Faddersbøl lå således en vandmølle, der udnyttede det vand, der løb fra Sjørring Sø og mod syd. Da man i 1859 tog fat på afvandingen af Sjørring Sø, blev der gravet brede kanaler til at lede vandet væk. Vandmøllen kom til at ligge i vejen, og den blev nedlagt. Der var imidlertid stadig brug for energi, og i stedet byggedes den mølle, vi kan besøge i dag.

Faddersbøl Mølle er en såkaldt hollandsk mølle; som navnet antyder udviklet i Holland, hvor møllerne drev pumperne i store afvandsprojekter. De hollandske møller er konstrueret sådan, at vingerne og hatten kan drejes rundt og følge vindretningen, mens selve møllebygningen står fast. Store tandhjul anvendes til at dreje hatten, mens andre hjul gennem et sindrigt system overfører kraften fra vingerne til kværnene inde i møllebygningen.

I Faddersbøl Mølle kunne egnens bønder få malet deres korn til mel. Møllervirksomheden udviklede sig efterhånden til en foderstofhandel og senere købmandshandel, hvor man kunne købe diverse varer til husholdningen. Faddersbøl Mølle blev nedlagt i 1968, hvor tiden var løbet fra denne teknologi. Herefter stod møllebygningen i en årrække uden sine vinger, kun beklædt

med pandeplader, men Naturstyrelsen og lokale kræfter tog initiativ til en restaurering, så møllen nu både i det ydre og i det indre har sit oprindelige udseende.

Inde i møllens kælder kan man i sommermånederne se en plancheudstilling. Her fortælles om natur og landskab, mølle- og kulturhistorie.

NATUREN OMKRING MØLLEN

Området omkring møllen afgrænses for at bevare udsynet til møllen. I bækken, som passerer forbi, kan man være heldig at se odder og vandstær. Fra møllen udgår to vandreruter, hvoraf den ene går til Ålvand Klithede. Den anden fører til relativt nyplantet skov, som blandt andet rummer en indhegnet hundeskov.

Faddersbøl Mølle er i perioden 1/4-19/10 åbent alle dage fra kl. 10.00-18.00.

14 EGEBAKSANDE OG SJØRRING SØ

På turen gennem den nordlige del af Nationalpark Thy passerer man bl.a. de to store søer Nors Sø (23) og Vandet Sø (22). Syd for disse lå engang Sjørring Sø. Den 850 hektar store og op til 8 km lange sø strakte sig mellem landsbyerne Tvorup, Jannerup, Hundborg og Sjørring. I dag er søen omdannet til grønne marker, men gården Egebaksande i kanten af Tvorup Klitplantage er et synligt levn fra det enorme entreprenørarbejde, der førte til tørlægningen.

LANDINDVINDING

Sideløbende med sandflugtsbekæmpelsen og anlæggelsen af klitheder og klitplantager foregik der også en anden type landindvinding i Thy. I 1858-1862 blev der således iværksat en storstilet og vellykket udtørring af Sjørring Sø. Det var kaptajn og folketingsmand Chr. Jagd, der stod bag arbejderne. Jagd kom til Thy i 1857, her mødte han lodsejerne omkring Sjørring Sø, og de indgik i et samarbejde om udtørringen. Jordarbejdet var det hidtil største ved en dansk søudtørring. Mens gravearbejderne stod på i løbet af 1859, var der mindst et par hundrede mænd fast beskæftiget. I 1862 kunne dyrkningen af søarealet begynde.

EGEBAKSANDE OG ROSVANG

Jagd var oprindeligt gået ind i projektet som entreprenør uden interesse i at drive landbrug, men da det viste sig vanskeligt at få jorden afsat, måtte han selv drive jorden. Da der var tale om ny jord, manglede der gårde, men også det var der råd for. I 1862 opførte Jagd gården Egebaksande, hvor han flyttede ind og derfra styrede driften af de 850 hektar landbrugsjord. Også den store gård Rosvang blev i de efterfølgende år bygget og inddraget i driften. På Rosvangs mejeri forarbejdedes mælken fra kreaturerne, som gik på de frugtbare græsningsarealer på den udtørrede søbund.

Hele dette store kompleks af jord, bygninger og kanalsystemer var hovedsagelig anlagt for lånt kapital, og da Jagd ikke længere kunne få projektet finansieret, blev hele ejendommen i 1865 delt mellem Jagd og kreditorerne, og Jagd rejste fra egnen.

Rosvang og Egebaksande har siden været blandt de største gårde i Thy. Moderne landbrugsstrukturer har imidlertid medført opkøb af jorden, Egebaksande står i dag ubeboet. Gården har et særegent og storladent udtryk, der tydeligt vidner om de ambitioner og den virkelyst, der prægede tiden omkring 1860.

FUGLENE I DEN UDTØRREDE SJØRRING SØ

Når kornet er høstet i august-september måned, kan man opleve tusindvis

af gæs, som søger føde på stubmarkerne. Det er fugle, som på vej fra yngleområderne længere nordpå tanker op inden den videre færd til vinterkvarteret. Når gåseinvasionen er på sit højeste, kan man tælle 5-10.000 grågæs, 5-10.000 kortnæbbede gæs og op til 1.000 sædgæs. Efter dagens fouragering trækker gæssene lange kiler på aftenhimlen, når de søger nattesæde i Hanstholm Vildtreservat og i Ålvand Klithede. I milde vintre genlyder luften omkring Egebaksande af sang fra mange hundrede sangsvaner.

15 TVORUP KIRKERUIN

Sandflugten er en central nøgle til forståelsen af landskaberne i Nationalpark Thy. Det kystnære Tvorup Sogn blev voldsomt påvirket af forandringerne; herom vidner Tvorup Kirkeruin, som ligger i en lysning i klitplantagen. Besøg kirkeruinen og brug din fantasi til at forestille dig, hvordan her så ud før sandflugten.

TVORUP KIRKE

Tvorup Kirke blev bygget i den sidste del af 1100-tallet som en typisk romansk landsbykirke, opført af tilhuggede granitkvadersten og med apsis, kor og skib. Vi må forestille os, at sognets bebyggelse på det tidspunkt bestod af gårde og landsbyer, omgivet af marker. Omkring 1500 begyndte sandflugten at påvirke området, og det blev stadig sværere at dyrke jorden og opretholde et økonomisk grundlag for sognet. I midten af 1700-tallet beretter kilderne om, at sognet næsten er affolket, og at man kan køre hen over det tilsandede kirkedige; porten er lukket af sandet. I 1794 valgte man at lægge sognet

ind under Vang sogn. Kirken blev revet ned, og der blev givet tilladelse til at genanvende byggematerialerne ved Vang Kirke, der bl.a. fik et nyt våbenhus. Også lysekronen fra Tvorup hænger i dag i Vang Kirke.

Ruinen af Tvorup Kirke er et fredfyldt sted, der absolut er et besøg værd. Granitsten og rester af den mørtelfyldte murkerne viser kirkens kontur, og den tidligere kirkegård ligger græsklædt og omgivet af resterne af det gamle kirkedige. Skoven, der omgiver ruinen, blev anlagt for at stoppe sandflugten, og er dermed det seneste kapitel i historien om landskabets forandring.

TVORUP HUL

Vejen fra Tvorup Kirkeruin ud til kysten går gennem klitplantagen, forbi Tvorup Hul. Søen med det enkle lokale navn er i fredningsdeklarationen og på gamle kort benævnt Tvorup Vestersø. Det er en lille næringsfattig klitsø på ca. 4 ha beliggende i en lavning i det tidligere klitlandskab. Bunden består af sand. Vandet er klart, og søen har vanddybder på op til 6 m i den østlige del. Fredningen er begrundet i søens spændende planteliv, der ud over de sjældne arter tvepibet lobelie, strandbo, gulgrøn brasenføde, sortgrå brasenføde og hårfin tusindblad omfatter den meget sjældne sylblad. Der har været plantet nåltræer meget tæt på søens bredder, men de senere år er søens omgivelser ryddet for skov, tilledning af vand fra skovgrøfter er ophørt, og der er etableret hegn og kreaturgæsning omkring søen. Disse plejetiltag fremhæver den smukke klitsø, sikrer en god vandkvalitet og giver mulighed for naturoplevelser for vandrende på stien rundt om søen.

16 TVORUP KLITPLANTAGE, GRYDEN

Klitplantagerne i Nationalpark Thy præger området i dag, men træerne og skovene er faktisk temmelig nye i områdets historie. De er resultat af en ressourcekrævende indsats, der til sidst bar frugt, og plantagerne indeholder i dag store rekreative værdier.

KAMP MOD SANDET

Kampen mod den ødelæggende sandflugt var hård og ulige, og man skulle gøre sig mange erfaringer, inden der blev fundet brugbare metoder. De første forsøgsplantager fra begyndelsen af 1800-tallet havde været en fiasko, men ved nye forsøg i 1850'erne, greb man til nye metoder. Kammerherre Hans Christian Riegels blev udpeget som leder af de nye forsøg, bl.a. i Tvorup Klit. Et areal på ca. 1 tønde land blev plantet og sået til, og denne gang var projektet mere vellykket end Thagaards forsøg (17). De anvendte sorter var hårdføre, og da det nye forsøgsareal, kaldet Gryden, lå længere fra havet end de første mislykkede forsøg, var forholdene desuden mindre barske, så træerne kunne få fodfæste og vokse til.

Natravn.

Forsøgene viste, at især bjergfyrrer var modstandsdygtig i det barske klima. Bjergfyrrer vokser hurtigt og danner værn for mere sarte træsorter, der blev plantet efterfølgende. Dette betød, at man i sidste halvdel af 1800-tallet nærmest rullede et tæppe af bjergfyrrer ud over klitarealerne. Dermed fik man grobund for de mange hektar klitplantage, der præger området i dag. Landbrugsarealerne øst for plantagerne blev med tiden forskånet for sandflugten, og træerne havde også mærkbar effekt på den salte luft og havgusen ude fra havet.

EN TUR I PLANTAGEN

Det område, der kaldes Gryden, var en af Riegels forsøgsplantager, og her kan man i dag se ædelgran, eg, bøg og bævreasp fra de første plantninger. Ved vejen er der opstillet en mindesten om Riegels indsats. Ad en afmærket sti kan man bevæge sig rundt i det stærkt kuperede terræn, der er et gammelt klitlandskab. Nogle steder ligger sandet i op til 6 meters tykkelse, men alligevel finder de mere end 100 år gamle træer næring.

Også gæster på to hjul kan få glæde af terrænets stigninger og fald. En mountainbike-rute med udgangspunkt på lejrpladsen ved Boligvej nord for Tvorup passerer tæt forbi Gryden.

Havgus er et meteorologisk fænomen, der opstår, når varm luft med et relativt højt fugtindhold bevæger sig over koldt vand. De nederste luftlag afkøles, og der kan derved dannes tåge over havet. Denne tåge kan brede sig over land ved pålandsvind. Havgus opleves som meget kold, når den »går i land« en sommerdag (kilde: wikipedia).

17 THAGAARDS PLANTAGE

Lige nord for vejen til Bøgsted Rende, vest for Kystvejen og cykelstien ligger et stykke skovhistorie, som er unik for egnen. I Thagaards Plantage vokser gamle træer, der skaber en speciel stemning. Gå en tur ad den afmærkede sti og læg mærke til, hvordan især birketræer og rødgran står med malerisk krogede former. Da de næsten 200 år gamle træer er sårbare, er det ikke tilladt at kravle i dem.

THAGAARDS PLANTAGE

Plantagen, der har navn efter sandflugtskommissær Lauritz Thagaard, var en af de syv forsøgsplantager i Thy, der blev anlagt i 1816 til »opelskning af skov«. Her lavede man forsøg med såning og udplantning af små træer. Rødgran, birk, el, skovfyr, bævreasp og pil var blandt de sorter, der blev anvendt, og man forsøgte at skærme planterne mod det barske klima ved hjælp af diger og grøfter. Arbejdet blev udført som ulønnet pligtarbejde af bønder fra stort set hele Thy. På trods af en ihærdig indsats var der ikke meget held med plantagerne. De små træer var udsat for blæst, udtørring og frost, og man måtte ofte supplere med nye planter. I løbet af godt og vel 20 år nåede ingen træer en højde, der gik over de skærmende diger, og det blev ved en resolution i 1842 besluttet, at det var nytteløst at fortsætte forsøgene. Arealerne blev opgivet, men nogle af træerne har alligevel været sejlvivede og står i dag som krumme levn fra sandflugtsbekæmpelsens pionertid.

OPSYNSMANDENS HUS

Fårene, der græssede i klitten, var også en trussel for de spæde planter i forsøgsplantagen, og der blev i 1817 ansat en opsynsmand. Han boede i Tvorup Skovhus, som blev bygget til formålet; huset lå syd for Thagaards Plantage.

Da man opgav plantagen, blev huset solgt. Det blev revet ned sidst i 1800-tallet, men ikke alle bygningsrester blev fjernet. Tomten blev udgravet i 2005, og man kan i dag se syldsten fra væggene og rester af ildstedet der viser, hvordan huset har været indrettet.

TRAKTØRSTED

På den anden side af Kystvejen ligger en rød murstensbygning. Huset, der i dag lejlighedsvis bruges som jagstue, har tidligere haft sin storhedstid som traktørsted. Huset stammer fra 1890'erne, og her boede opsynsmanden ved Tvorup Klitplantage, som også havde servering for besøgende i området. Kystvejen var endnu ikke anlagt, og ture til havet gik ad lange, snoede veje gennem de forholdsvis nyanlagte klitplantager. Var man på tur til Bøgsted Rende, var det oplagt at slukke tørsten hos opsynsmanden og hans kone. I 1950'erne var denne epoke slut, og huset var i 1957-1961 bolig for maleren Gunnar Funck, der med base i huset malede billeder af klitlandskaberne.

18 BØGSTED RENDE

Bøgsted Rende er det sted på Thy-kysten, hvor plantagen når længst ud mod havet. Kun havklitten skiller bevoksningen fra stranden, og denne voldsomme kontrast er sikkert en af grundene til, at stedet har opnået et århundredgammelt ry som udflugtssted.

Stranden tiltrækker mange badende, især på dage, hvor havet ikke viser tænder. Andre dage, når vinden blæser friskt fra vest, er det dejligt at klæde sig godt på og gå en tur i havstokken. Efter man er blevet blæst godt igenem, er det en lise at forcere havklitten og komme ind under træerne langs renden, hvor alt ånder fred, idyl og fuglesang.

VED RENDEN

Stednavnet Bøgsted Rende betyder »Byggestedet ved Renden« og har intet med bøgetræer at gøre. I 1600- og 1700-tallet var der en vandmølle ved bækken, som løber ud i havet. Det er formentlig sandflugten, der ødelagde muligheden for at drive vandmølle på stedet. Sandet fyldte nemlig vandløbene, så der ikke længere var det pres på vandet, der skulle til for at drive en mølle. Vandets brunrøde farve skyldes okker, iltede jernforbindelser, fra de skovgrøfter, som støder til renden.

De ældste nulevende træer i området er plantet sidst i 1800-tallet. Længst mod vest er der bjergfyfyr og mandshøje egekrat, hvor man skal bukke sig ned for at plukke agern! Længere inde langs renden finder man ædelgraner og østrigske fyr af anselig tykkelse. Her er det tydeligt, at rødderne har fat i den gode lerjord dybt under sandet.

SØMÆRKET

En sti fører op til båken, et højt sømærke, som hæver sig højt over bevoksningen. Den rødmalede båke, der er bygget af kraftige jerndragere og tømmer, har timeglasformet top. Den blev bygget i 1884-85 og fungerede som pejlemærke for de søfarende. Båkerne langs den jyske vestkyst blev udformet med individuelle former, så man kunne identificere dem i forhold til søkortet, hvor båkerne var tegnet ind. Derudfra kunne man bestemme sin position, men det kunne naturligvis kun foregå i dagslys. Den nye teknologi har gjort båkerne overflødige, men de er fredede og står som store skulpturer i klitlandskabet.

19 VANGSÅ KLITHEDE

På Vangså Hede kan sandflugtslandskaber i stor skala opleves. Bag de markante havklitter kan man se de parabelformede klitter, på hvis østside de såkaldte klitrimmer udgør op til kilometer lange og smalle klitformationer. Mellem disse ses de store afblæsningsflader, der udgør unikke levesteder for sjældne planter. Således ligger omkring det tidligere fiskerleje Vangså et større, sammenhængende og åbent naturområde, der er dækket af klithede og domineres af dværgbuske. Flere af lavningerne er enten fugtige i store dele af året eller permanent vanddækkede.

PLANTER PÅ KLITHEDEN

På klithederne vokser der krybende pil, hedelyng, klokkeling og klokkeensian, revling, tranebær og mosebølle. Alle de tre danske arter af den in-sektædende soldug findes her. Orkidéer som plettet gøgeurt findes i fugtige lavninger og kan farve partier af klitheden ganske lyserød, når de blomstrer. Du kan opleve det en dag i juni ved søen umiddelbart vest for Kystvejen ved 29 km mærket. Nyd synet, men husk, at orkidéer er fredet – de må ikke pluk-

Gøgeurt.

kes. Yderst i klitterne mod havet findes blandt andet den sjældne og fredede skotsk lostilk.

Store dele af Vangså Hede blev fredet i 1995. Det skete for at bevare og sikre de naturhistoriske og landskabelige værdier, og for at kunne foretage naturpleje. Den største trussel mod områdets tørre natur er tilgroning med træer og buske, blandt andet bjergfyfyr. Derfor foretages der jævnligt rydning, afbrænding og afgræsning.

DYRELIV

Tranen, tinksmeden og mosehornuglen holder til her. Bynkefugl og rødrygget tornskade ses også, og ved klitplantagerne holder natravnen til. Blandt pattedyrene ser man rådyr, ræv og krondyr.

Flere interessante sommerfugle er registreret fra Vangså Klithede, blandt andet den sjældne ensianblåfugl, hvis larver lever i frøstanden af klokkeensian. Efter et par hudskift lader larven sig falde ned på jorden, hvor den adopteres af en myreart. Herefter lever larven i myrernes tue, hvor den fodres af myrerne på samme måde, som de ville fodre deres egne larver.

FISKERE OG BØNDER

Fiskerlejet Vangså opstod i begyndelsen af 1700-tallet, da husmændene i området var nødt til at finde nye steder at bo på grund af sandflugten. Mens de egentlige bønder flyttede længere mod øst, hvor de kunne dyrke jorden, foretrak de fattige husmænd at rykke tættere på kysten, hvor de kunne drive fiskeri suppleret med får, der græssede i klitterne. I 1920'erne var bebyggelsen i Vangså på sit højeste med 34 gårde og huse, og der var skole og missionshus samt to købmandsbutikker. Der var 149 indbyggere, hvoraf de 40 var fiskere, der havde i alt 34 både. Vangs indbyggerne fik først elektricitet i 1977, men forinden var fiskerne flyttet til henholdsvis Klitmøller og Hanstholm, hvor de kunne lande med større både.

20 KLITMØLLER

Egnen omkring Klitmøller er stærkt præget af havet, der omgiver bebyggelsen mod vest og nord. Mod syd og øst består landskabet af klitter, hede og klitplantage, og man skal et godt stykke ind i Thy for at finde god landbrugsjord. Befolkningen i Klitmøller har gennem tiderne derfor primært hentet sit levebrød fra havet, ved fiskeri eller ved skudehandel med Norge.

Klitmøller er i dag kendt vidt og bredt for kystens særligt gode betingelser for windsurfing, og det er fascinerende fra kysten at betragte surfere, der frygtløst rider på bølgerne.

THYS METROPOL

Klitmøller har sit navn fra de vandmøller, der engang lå langs åen. Her forarbejdedes det korn, der udskibedes til Norge tillige med kød, smør, uld og klæde. Fra Klitmøller og andre lokaliteter ved vestkysten var der nemlig fra 1500-/1600-tallet til begyndelsen af 1800-tallet en betydelig skudehandel med Norge. Transporten foregik med de såkaldte sandskuder, der var fladbundede træskibe. De var konstrueret, så de kunne komme helt ind til stranden og trækkes op i sandet.

Fra Norge var der mulighed for at hjemtage tømmer og jern, der var en mangelvare i Thy, men også mere luksusprægede ting var med i sandskuderne. F.eks. fortælles det, at nogle af beboerne i Klitmøller bar smukke klædedragter med silke og kniplinger; der var bjørneskindsmuffer, silketørklæder og endda parykker efter tidens højeste mode. Disse ting var ikke just hvermandseje i Thy på den tid, og skudehandelen betød, at der i Klitmøller var et rigt samfund, der økonomisk og handelsmæssigt overgik købstaden Thisted.

FISKERI

Skudehandelens ophør var først og fremmest forårsaget af en naturkatastrofe. I november 1825 brød Vesterhavet gennem Aggertangen, og derved blev det muligt at sejle fra Vesterhavet ind i Limfjorden. Da det var mere optimalt at anløbe en havn i forholdsvis rolige vande end at lægge til ved den lunefulde Vestkyst, flyttedes udskibningen hurtigt til Thisted, og handelen fra vestkysten ebbede ud.

Efter skudehandelens ophør fik fiskeriet stor betydning for Klitmøllers beboere. Fiskerbådene blev trukket op på stranden øst for Ørhage og fangsten forarbejdet i husene på Landingspladsen. Da Hanstholm Havn blev indviet i 1967, flyttede en stor del af fiskeriet dertil, dog er der stadig fritidsfiskere, som sejler ud fra Klitmøller. Ved landingspladsen ligger de karakteristiske redskabskure som et levn fra kystfiskeriet, og på stranden kan man gå ombord i den gamle fiskekutter Bellis.

SURFING I »COLD HAWAII«

I dag er det surferne, der i høj grad bruger stranden og Landingspladsen. Gode vind- og strømforhold har givet området navnet »Cold Hawaii«, og byen besøges af surfere fra mange lande. Stemningen i Klitmøller er på den måde et karakteristisk mix af det lokale og det oversøiske – ligesom i skudehandelens storhedstid.

Ny arkitektur præger også Landingspladsen i Klitmøller, og man har med støtte fra Realdania forsøgt at understrege stedets unikke potentiale for et aktivt kystliv. I foråret 2012 blev en nyanlagt strandpromenade og det såkaldte Hummerhus indviet. Huset rummer faciliteter for surfere og biologer, mens strandpromenaden, kaldet »Foreningsvejen«, giver forbedrede adgangsforhold for kørestolsbrugere og barnevogne og binder kyst og by sammen.

KLITMØLLER ER OMGIVET AF NATUR

Fra Klitmøller strækker Hanstholm Vildtreservat sig 10 km nordpå. Det er værd bemærke, at der er ubegrænset adgang til den del af reservatet, som ligger mellem Kystvejen og havet.

Syd for Klitmøller ligger det militære skydeterræn, som efter 2014 ikke længere vil blive benyttet af forsvaret. Det er et dejligt naturområde med plantage, klithede og klitter, og der er afmærkede cykel- og vandruter.

21 NYSTRUP PLANTAGE

Nystrup Plantage dækker et stort areal mellem havet og Vandet Sø. Længst mod vest viser træerne tydeligt, at jordbunden er sandet og næringsfattig, men et stykke længere inde gror der »rigtig« skov med høje træer og en blanding af nåle- og løvtræer. Herinde er der god jord under sandet. Netop

sandet var anledningen til, at man plantede skov her sidst i 1800-tallet for at stoppe den ødelæggende sandflugt.

OLDTIDENS GRAVHØJE

Før sandflugten satte ind, så landskabet anderledes ud, og helt tilbage til oldtiden har her boet folk. Gravhøjene inde i plantagen er tydelige vidnesbyrd om dette. Svalhøje øst for Nystrupvej udgør en gruppe af fredede gravhøje fra bronzealderen (ca. 1800-500 f. Kr.). Nogle af højene er velbevarede og flot kuplede, andre er udjævnet af pløjning. Undersøgelser viser dog, at der stadig er stensætninger, stenkister og begravelser bevaret under grønsværen. Det helt store højbyggeri fandt sted i ældre bronzealder, fra c. 1800 til 1100 f.Kr., hvor tusindvis af gravhøje blev opført. I højene er de døde lagt i kister med deres smykker og våben. Der er oftest mænd i gravene, men også kvinder og små børn blev højlagt. Højene er fredet, og det er ikke tilladt at grave i dem eller komme for tæt på med ploven.

Mange gravhøje er blevet sløjfet gennem tiden, men ved Svalhøje får man et indtryk af, hvordan de mange steder har ligget i grupper på markante placeringer i terrænet.

NYSTRUPGÅRD RAMT AF SANDFLUGT

I en lysning ved Ministervej i Nystrup Plantage finder man tomten fra Nystrupgård. Hovedgårdens historie går tilbage til middelalderen, hvor den var ejet af en adelsfamilie. I 1700- og 1800-tallet var blev gården gradvis mindre og mindre. Årsagen lå i sandflugten, der ødelagde jorden, og af samme grund måtte Nystrup flytte et par gange. Tomten markerer gårdens placering fra ca. 1600 til 1910. Det var da en stor, firlænget gård med tilhørende smedje. Husenes konturer er markeret i terrænet. I 1888 og i 1910 købte staten i alt 1500 tdr. land af Nystrups jord til beplantning af det, der i dag er Nystrup Plantage.

GOLF MELLEMLITTER OG TRÆER

Det »tæmmede« klitlandskab med dets kuperede terræn er også velegnet for golfspillere. Nystrup Golfbane blev anlagt i 1971 med ni huller, i 1992 blev den udvidet til en 18 hullers golfbane. Banen er meget smukt indpasset i plantagen, og såvel vestenvinden som terrænet og de omgivende træer er med til at gøre golfspillet udfordrende. Gæstekort kan købes ved klubhuset på Nystrupvej.

Badepladsen for enden af Søvej er et dejligt udflugtssted. Her er bål- og grillplads, borde og bænke, en børnevenlig badestrand, og ikke mindst læ for den fremherskende vestenvind.

22 VANDET SØ OG KLITPLANTAGERNE

Den 480 hektar store og op til 21 meter dybe Vandet Sø er en af landets reneste søer. Det er en såkaldt karstsø, dvs. en næringsfattig sø på kalkbund, som har vandtilstrømning gennem sprækker i kalken. Søen og dens nærmeste omgivelser blev fredet i 1977. Det skete for at bevare de smukke udsigter omkring søen, men også for at beskytte de naturvidenskabelige værdier.

Søens ynglefugle tæller blandt andet toppet lappedykker, knopsvane, gravand, troland og hvinand. I visse år yngler også rørdrum og rørhøg. I isfrie vintre raster blishøns, dykænder og sangsvaner i stort tal. Sædgæs, grågæs og kortnæbbede gæs ses på søen og på marker og enge i nærheden. Rovfugle som fiskeørn, vandrefalk, kongeørn og havørn besøger også området.

UDSIGTSPLATFORM

En udsigtsplatform opføres i 2012 på toppen af den høje kystskrænt ved Årbjerg. Herfra er der gode muligheder for at overvåge fuglelivet i den vestlige

ende af søen. Drej ned mod søen fra Klitmøllervej ved 12.1 km mærket. Fra P-pladsen fører en lille sti til platformen og et lille opholdsområde med borde og bænke – alt udført i handicapvenlig udformning. Fra den samme P-plads fører en trappe ned til søbredden, hvor der også er borde og bænke, samt i sommerhalvåret en badebro, som bringer de badelystne ud over breddens stengrund til den fineste sandbund.

BADNING, FISKERI OG SEJLADS I SØEN

Endnu en badeplads findes på søens vestlige side, i Nystrup Plantage. Fra Nystrupvej (mellem Klitmøller og Vang) drejes mod øst ad Søvej eller Egevej. I forbindelse med badepladsen er der borde og bænke samt en bål- og grillplads med frit brænde.

Søen har en fin fiskebestand, der domineres af aborre og skalle, men også rummer gedde, ål, helt og rudskalle. Fiskekort til lystfiskeri fra søens vestlige bred kan købes hos Naturstyrelsen Thy eller på Thy Turistbureau.

Sejlads uden motor (gælder også surfing) er tilladt overalt på søen, når blot man har lovlig adgang. Det har man altid fra statens arealer, samt hvis man har en aftale med en privat lodsejer. En verserende fredningssag vil muligvis ændre på retningslinjerne for surfing og sejlads med sejl. Motorsejlads er kun tilladt for lodsejerne.

OMKRING VANDET SØ

Omkring søen findes en del gravhøje fra bronze- og jernalder, blandt andet Edshøjene nord for Vester Vandet Kirke. Fund af mønter og ædelmetaller peger på, at der ved overgangen mellem vikingetid og middelalder var en handelsplads øst for søen. Afløbet fra Vandet Sø, Klitmøller Å, har tidligere leveret vand til de tre vandmøller i Klitmøller.

De omkringliggende plantager rummer blandt andet en skovlegeplads, to mountainbike-ruter, adskillige afmærkede vandreruter og to primitive overnatningssteder.

23 NORS SØ

Nors Sø er ligesom Vandet Sø en karstsø. Søen har i modsætning til de fleste andre danske søer næsten ingen rørbevoksning, men til gengæld vokser der sjældne vandplanter i søen. Den fredede sø ligger i et smukt landskab, som grænser op til Hanstholm Vildtreservat, og omgives af Tved og Vilsbøl Klitplantager, der også er fredede.

RENT VAND

Nors Sø var i stenalderen en del af en havbugt, der siden er blevet afsnøret, og i landskabet omkring søen kan man se de gamle kystskrænter. Under-

grunden er for en stor del kalk- og kridtaflejringer, og bortset fra et lille væld på sydsiden har Nors Sø ingen naturlige tilløb, så tilførselen af vand til søen stammer fra grundvandet og nedbøren. Søen har et areal på 347 hektar og en maksimal dybde på omkring 20 meter. Søens rene og kalkrige vand betyder, at den har en helt særlig flora. Den lille vandplante liden najade, som man troede var uddød i Danmark, er siden genfundet i Nors Sø og Vandet Sø.

FRILUFTSLIV VED SØEN

Badepladsen, som ligger på søens sydvestlige bred, er et meget populært sted. Plantagen giver læ fra vest, og der er toilet, bål- og grillpladser og borde og bænke. Flyvesandet, som har lejet sig omkring 100 meter ud i søen, har skabt den fineste, børnevenlige badestrand.

Fra badepladsen udgår flere afmærkede vandreruter. En af dem fører til fugletårnet ved den vestlige del af søen, hvorfra man har et godt udsyn til både lappedykkere, gæs og ænder og undertiden også fiskeørn og havørn.

Søen har en fin fiskebestand, der domineres af aborre og skalle, men også omfatter gedde, ål og laksefisken helt. Fiskekort til dele af den sydlige bred kan købes hos Naturstyrelsen Thy eller Thy Turistbureau. Den vestlige del af Nors Sø indgår i Hanstholm Vildtreservat. For at beskytte det sårbare dyre- og fugleliv er sejlads, herunder surfing, kano- og kajakroning, ikke tilladt.

EN TUR I SKOVEN

Vilsbøl Plantage, som på syd- og vestsiden grænser op til Nors Sø, er som de andre klitplantager anlagt for at dæmpe sandflugten. Plantagen rummer store variationer. Et af de mest frodige skovpartier, som absolut er en gåtur værd, er beliggende umiddelbart vest for badepladsen.

På turen kan man lægge vejen forbi mindstenen, der markerer, hvor hovedgården Nebel lå indtil 1632. Nebel var i 1365 ejet af adelsslægten Bild, og vi må formode, at det var en stor gård med flere bygninger, formentlig omgi-

vet af en voldgrav. Her er ved arkæologiske udgravninger fundet bygningsrester og en mønt fra 1536. Sandflugt betød, at jorden blev ringere og ringere, og gården måtte flytte mod øst for at komme til bedre jord. Således lå gården i tiden 1632-1892 på den tomt syd for badepladsen, der i dag er bevokset med høje løvtræer. I 1892 flyttede gården for sidste gang; efterhånden var den tidligere hovedgård reduceret til et husmandssted. Omkring 1950 blev den sidste jord solgt til staten, som plantede skov på arealerne.

Der er opstillet 30 faste orienteringsposter i Vilsbøl Plantage. Man kan tage et orienteringskort i standerne ved Nors Sø eller ved skovlegepladsen ved Vandet Sø. Nordvestjysk Orienteringsklub har lavet ruteforslag, som kan hentes på www.nordvestok.dk/findveji.html

24 ISBJERG

Isbjerg er Hanstholm Vildtreservats (26) højeste punkt med 56 meter over havet. Herfra har man en storslået udsigt over Nationalpark Thys nordlige del, som indrammes af Vesterhavet, Hanstholmen i nord, Tved Klitplantage mod øst og Nors Sø og Vilsbøl Plantage mod syd.

UDSIGT TIL VILDMARKEN

Reservatet imponerer ved sin storhed. Her er der næsten vildmark, så langt øjet rækker. Og da der samtidig er lagt begrænsninger på offentlighedens adgang og færdsel, er reservatet et fristed for dyr og fugle. Det betyder blandt andet, at trane, tinksmed og regnsponer yngler her. Det betyder også,

at man – selv ved fuldt dagslys – kan se store rudler af kronstyrret græssende i det åbne land. Er man rigtig heldig, ses kongeørn, havørn eller fiskeørn svævende over landskabet.

Hanstholm Vildtreservat er med sine 3900 ha et vigtigt kerneområde i nationalparken. Hovedparten ligger på den tidligere havbund og består af klitter og hede. Mellem klitterne ligger sumpe, talløse lavvandede kær og søer, der lyser op i den ellers øde og ensformige klithede.

Klithedens planter er typisk hedelyng, revling, hjælme og laver på tørre partier, mens klokkeløg, pors og pil gror i fugtige områder. De små fyrreplantager ligger som levende kulturhistoriske minder på de tidligere vandrekletter og binder sandet. For at forhindre, at klitheden gror til med nåletræer, må selvsåede træer jævnlige fjernes.

Både på turen op til og turen ned fra Isbjerg er der flere steder, hvor Nors Sø ligger foran én i al sin skønhed (23).

For at beskytte fugle- og dyrelivet gælder der særlige regler for færdsel i Hanstholm Vildtreservat: Hele reservatet – undtagen den del, der ligger vest for Kystvejen – er lukket i yngletiden, det vil sige fra 1. april til og med 15. juli. Det centrale område med de mange søer og vådområder er lukket for færdsel hele året. Man må dog stadig gå ad vandrestien til Isbjerg. Hunde må ikke medbringes, heller ikke i snor. Øvelser og ekskursioner – for eksempel med en skoleklasse – er ikke tilladt.

25 TVED KIRKE OG LANDSBY

Tved Kirke er et af de østligste punkter i Nationalpark Thy. Kirken fortæller historien om landskabets forandringer og konsekvenserne for dem, som boede her.

MIDDELALDERKIRKEN

I middelalderen, sidst i 1100-tallet, blev kirken bygget. Af solide, tilhuggede kampesten opførtes romansk kor og skib, og det omgivende areal blev indviet til kirkegård. Inde i kirken var der et alterbord af sten. Døbefonten var udsmykket med tre løver, der angriber et vildsvin, og den var placeret mellem de to indgangsdøre i kirkens vestende. På væggene var der kalkmalerier i tidens stil. Vi må formode, at området omkring kirkegården var bebygget med landsbyens gårde, for jorden var frugtbar, og der var desuden adgang til gode græsningsarealer i engene i nærheden.

TÅRN OG KALKMALERIER

Tiderne skiftede, og der kom nye ønsker og krav til kirken. Omkring 1500 blev der bygget et tårn, hvor klokken fra 1498 kunne hænge. Kirkerummet fik et fint krucifiks, og nye kalkmalerier erstattede de gamle. Bl.a. fik man et

maleri af Adam og Eva på korets sydvæg. Parret er gengivet ved et træ, hvor slangen snor sig op ad stammen; Adam har allerede modtaget æblet, og syndefaldet er uafvendeligt. Landskabet omkring Adam og Eva er ganske bart og ikke just frodigt, men det har lignet de lokale omgivelser ganske godt. For nogenlunde på samme tid begyndte sandflugten at påvirke sognet, og det fik stor betydning for kirkens omgivelser.

SANDFLUGTEN

Sandet kom gradvis ind fra vest og ødelagde efterhånden dyrkningsarealerne. Med tiden måtte gårdene give op og flytte længere mod øst. Kirken blev imidlertid liggende, og man gjorde en indsats for at holde kirkegården fri for sand, så man kunne komme ind i kirken og benytte kirkegården.

Kirken var således fortsat i brug, og sidst i 1500-tallet fik man en ny altertavle og en prædikestol, så man kunne følge de nye tendenser i kirkegangen, der fulgte med reformationen i 1536. Det var også her, man flyttede døbefonten op i korbuen. I 1686 var tiden moden til nye malerier på altertavlen, og det er de billeder, vi ser i dag – en nadverscene, hvor Judas sidder med de 30 sølvpenge.

Store dele af Tved sogn blev ødelagt af sandflugten. Først i 1902 gik man i gang med anlæggelsen af Tved Plantage, og da træerne efterhånden voksede til, forandredes landskabet fra et åbent klitdækket areal til en tæt skov.

Kirken er i perioden 1. marts til 1. november åben hver dag kl. 8.00-17.00, undtagen søn- og helligdage.

26 HANSTHOLM VILDTRESERVAT

Hanstholm Vildtreservat består af lyngklædte klitter, så langt øjet rækker, kun afbrudt af bjergfy, plantet som et led i kampen mod sandflugten. Indtil 1930 var arealet opdelt i en mængde parceller, ejet af bønder og husmænd og brugt til græsning og jagt. I 1930'erne opkøbte staten jorden, jagt blev forbudt, og i 1949 blev vildtreservatet oprettet.

Området rummer et rigt dyreliv – sjældne fuglearter yngler her, og store bestande af kron dyr holder til på de uforstyrrede arealer. På grund af fredningen er der begrænset adgang, og i ynglesæsonen må man nøjes med at betragte landskabet lidt på afstand. Det kan man f.eks. gøre med udgangspunkt i et ophold på den primitive lejrlplads med shelter i Sårup, tæt på kanten af reservatet.

SØERNE LANGS DEN GAMLE KYSTSKRÆNT

Langs den gamle kystlinje kan man se en række søer af meget forskellig type. Den nordligste sø, Sokland, er trods sit næringsfattige vand og sine sandede omgivelser langs bredden bevokset med tagrør og star. Den ligner således en almindelig dansk sø.

Hvor den gamle kystlinje slår en bugt ind i landet ligger Bleg Sø og Tormål. Langs østsiden af Bleg Sø fortsætter kalkklingen ned i søen og danner her bunden, mens den vestlige del af søbunden er sanddækket. Bleg Sø er en såkaldt karst sø ligesom Nors (23) og Vandet Sø (22).

DYRELIV I RESERVATET

Fugletårnet i Sårup, i den nordvestlige del af Tved Klitplantage ligger højt på den gamle kystskrænt. Herfra er der en særlig god udsigt over de indre og lukkede områder af Hanstholm Vildtreservat. Medbring en god kikkert.

Omkring søerne udspiller der sig et rigt dyreliv på forskellige tider af året. I marts-april kan man være heldig at opleve traner, der danser og trompeterer i

kærene neden for tårnet, inden de slår sig ned på ynglepladserne i reservatet. Senere på sommeren kan man se dem spankulere rundt parvis med én eller to unger.

Et af de bedste steder at opleve krondyrene i reservatet er ligeledes fra tårnet. I sensommeren kan der i perioder samles op til 400 dyr i klitterrænet ud for tårnet. Senere splittes flokken op i brunsttiden, når de store pladshjorte har samlet hver deres rudel, som de nidkært vogter over. Når hjortene brøler ud over vildmarken en vindstille aften i solnedgangen, glemmer man nutiden og føler sig hensat til urtiden.

I træktiden besøges det indre reservat af mange rastende fugle. Hvert efterår kommer der store flokke af kortnæbbede gæs fra ynglepladserne på Svalbard og i de senere år er flokkene af grågæs blevet større og større.

RESERVATET

For at beskytte fugle- og dyrelivet gælder der særlige regler for færdsel i Hanstholm Vildtreservat: Hele reservatet – undtagen den del, der ligger vest for Kystvejen – er lukket i yngletiden, det vil sige fra 1. april til og med 15. juli. Man må dog stadig gå ind til fugletårnet i Sårup, som ligger 50 meter inde i reservatet. Det centrale område med de mange søer og vådområder er lukket for færdsel hele året.

HJORTE

Vidste du at:

- Der findes tre hjortearter i Danmark ud over krondyr?
- Der er op til 500 krondyr i Hanstholm Vildtreservat?
- Hjortenes brunsttid er fra sidst i august til starten af oktober, og at det er på dette tidspunkt, der er gode muligheder for at høre hjortebrøl?
- Hundyrene kaldes hinder og ungdyrene kalve?
- En flok krondyr kaldes en rudel?
- Hjorten »søler« sig i bl.a. mudder og egen vandladning for at tiltrække hinderne?

27 HANSTHOLM FYR

Hanstholm ligger yderst på Jyllands skulder, omgivet af hav til to sider, og højt oppe på en kalkklint, der i stenalderen var en ø. Udsigten fra de høje skrænter eller oppe fra fyret er enestående, og man gribes af elementernes storhed. Lige så imponerende er synet, når man står neden for skrænten og kigger op til toppen af den dramatiske skråning, hvor huse og bunkers ligger helt ud til kanten og nærmest klamrer sig fast. I dette landskab har naturen og mennesket i årtusinder indgået i et samspil, der til tider har haft store omkostninger.

Fyret er bygget for at vejlede skibene i den farlige færd uden om Hanstholmknuden, men det fungerer samtidig som byens vartegn, der guider os frem og byder velkommen. Fyrtårnet er 23 m højt, og takket være den høje beliggenhed sender fyret lyset ud i en højde på 65 m over havet.

HANSTHOLM FYR

Hanstholm Fyr blev bygget i 1842-43 tæt ved Hansted Kirke højt på Hanstholmknuden. Syd for fyret opførtes bolig til fyrmesteren, og den tilhørende have er en herlig, læfyldt plet, hvor de besøgende kan tage et hvil og spise den medbragte mad.

Hanstholm Fyr var Danmarks første roterende linsefy, hvor lyset ved hjælp af linser blev brudt og samlet i strålebundter. I 1889 var fyrapparatet ikke længere tidssvarende, fyrtårnet blev forhøjet og linseapparatet elektrificeret som det første i Danmark. Et urværk fik apparatet til at rotere og blinke, og fyret viste dengang som nu tre korte blink hvert 10. sekund.

Fyret var på dette tidspunkt det stærkest lysende i hele verden. Den nye teknik var betydeligt mere omfattende, og bygningskomplekset blev udvidet betragteligt, bl.a. med maskinrum til dampmaskinerne. Der var desuden tele-

grafstation og vejrtjeneste knyttet til fyret. Lyset fra Hanstholm Fyr var således vigtigt for de forbipasserende skibe, men fyret havde også andre centrale funktioner for trafikken til havs.

Under 2. verdenskrig var man nødsaget til at slukke for fyret efter krav fra den tyske besættelsesmagt, der havde et stort fæstningsværk ved Hanstholm. Da Hanstholm Havn blev indviet i 1967, måtte man sætte fyrlympernes lysstyrke ned for ikke at blænde de skibe og kuttere, der anløb havnen. Fyrets lys kan nu ses ca. 40 km væk og er fortsat det kraftigste i Danmark.

BESØG I FYRTÅRNET

Hanstholm Fyr er stadig i drift, men driften er fuldstændig automatiseret. Der er adgang til fyrtårnet i dagtimerne; herfra er der vid udsigt over den nordlige del af Nationalparken. Hanstholm Turistinformation har til huse i den gamle maskinhal.

Der er adgang til fyrtårnet hver dag kl. 8.00-17.00.

28 HANSTHOLM HAVN

Hanstholm Havn er en stor, aktiv fiskerihavn, der betegnes som den største konsumfiskerihavn i Danmark. Her er der mange store og små fiskerbåde, der driver forskellige former for fiskeri. Karakteristisk for havnen er, at der er liv døgnet rundt – en truck med fiskekasser er ude i et ærinde, lastbiler forlader havneområdet belæsset med fisk, skibe er på vej ind eller ud af havneind-

sejlingen. Derfor kan man altid opleve noget, når man gør som de lokale og »runder havnen«. For de morgenfriske er der mulighed for at besøge Hanstholm Fiskeauktion på hverdage fra kl. 7; her kan man opleve, hvordan fangsterne formidles videre til forskellige opkøbere. På havnen kan man også købe fisk eller nyde den på stedet.

EN LANG HISTORIE

Hanstholm Havn er resultatet af mere end 100 års bestræbelser på at lave havn på Jyllands vestkyst. Den hårde vind og den stærke strøm langs kysten betyder, at det ikke er så ligetil at anlægge en havn. Men der er gode og attraktive fiskepladser i havet ud for denne del af vestkysten, og før havnene blev bygget, måtte kutterne anløbe stranden.

Det blev i 1917 vedtaget, at der skulle bygges en havn ved Hanstholm. Man startede med at bygge en dækmole mod vest, og på grund af svigtende økonomisk grundlag gik udbygningen af havnen meget langsomt indtil 2. Verdenskrigs begyndelse. I løbet af krigen gik havnebyggeriet helt i stå. Herefter var der nogen diskussion af, hvorvidt man skulle færdiggøre havnen, og først i 1960 kunne Folketinget vedtage en lov om, at havnen ved Hanstholm skulle gøres færdig som en kombineret fiskeri- og trafikhavn. Hanstholm Havn blev indviet i 1967. Gennem årene har der i perioder været færgefart mellem Hanstholm og Norge, Færøerne og Island, men færgerne er p.t. fortrukket til andre havne.

HAVN OG BY

Samtidig med 1960'ernes havnebyggeri blev den lille Hansted by udvidet i et sandt byggeboom og ændrede navn til Hanstholm. Huse i massevis blev opført efter en fast byplan. Herimellem ligger de hvide huse, der er bygget omkring 1920, da havnebyggeriets allerførste fase var i gang. Den ældste bygning i Hanstholm er den lille romanske Hansted Kirke, som igennem mere

end 800 år har lagt rum til holmboernes religiøse liv. Konturerne af et midlalderskib er ridset ind på kirkens sydmur og betoner sognets maritime historie.

Hanstholm by har i dag omkring 2500 indbyggere, og fiskeriet og den der til knyttede industri samt andre aktiviteter på havnen og i byens industrikvarter giver levebrød til mange familier. Havet spiller derfor stadig en væsentlig rolle for byens befolkning. Der er planer for udvidelse af havnen, så den kan honorere nutidens og fremtidens krav. Der arbejdes desuden med udvikling af bølgeenergi ved Hanstholm

Fiskeauktionen er åben alle dage fra kl. 7. Færdsel sker på eget ansvar og under hensyn til arbejdet på auktionen. **Man kan fiske** fra molerne på havnen, men vær opmærksom på, at det kan være farligt på grund af høje bølger. Fra havnen afgår også lystfiskerture til Gule Rev. Spørg på Turistbureauet. **Bølgeenergianlægget Danwec** tilbyder guidede ture. Se mere på www.danwec.com/dk

29 MUSEUMSCENTER HANSTHOLM

Museumscenter Hanstholm ligger ved en af de store bunkers fra 2. Verdenskrig. I udstillingerne fortælles bl.a. om Hanstholms rolle i Atlantvolden, om soldaternes hverdag og om verdenskrigens overordnede historie og betydning. Fra museet er der adgang til bunkeranlægget, der står med delvis bevaret inventar. Her kan man se soldaternes beboelsesrum, installationer til håndtering af ammunitionen og den store kanonbrønd fra en af de 38 cm kanoner, der kunne skyde halvejs til Norge. Om sommeren fragter et lille tog besøgende rundt i området på den gamle ammunicionsbane.

HANSTHOLMFÆSTNINGEN

I løbet af 2. Verdenskrig byggede tyskerne en stærk kystbefæstning i og omkring Hanstholm på grund af områdets strategiske beliggenhed ved indsejlingen til Skagerrak. Resultatet var ca. 450 betonanlæg i Hanstholm. Kernen var et batteri med fire store 38 cm kanoner, der havde en rækkevidde på 55 km, altså næsten halvejs til Norge. Hver kanon stod i en stor kanonbrønd med et tilknyttet bunkeranlæg på i alt 3000 m². Hele 38 cm-batteriet havde en bemanning på 600 mand, og til hver kanon var der knyttet 90 mænd, som boede og arbejdede i bunkeren. På jernbaneskiner transporteredes de 800 kg tunge granater fra ammunicionsbunkerne til kanonbunkerne, hvor de med en sindrigt indrettet teknik blev løftet ind til kanonen. Rundt om batteriet blev bygget en række andre anlæg, der først og fremmest havde til formål at beskytte det mod angreb.

Hanstholm-batteriet, der var fuldt operativt fra efteråret 1941, kom aldrig i kamp, idet ingen fjender viste sig. Der var dog prøveskydninger med kano-

nerne, og luftværnsskytset kom jævnligt i brug mod allierede fly, som fløj over Hanstholm, men aldrig rettede angreb mod fæstningen.

EVAKUERING AF DE LOKALE

Da der var flest, var der omkring 4000 tyskere i Hanstholm. Disse bemandede kanonerne og bevogtede området. I 1942 blev den oprindelige Hanstedbefolkning, der ved krigens start var på omkring 800 personer, evakueret. Nogle blev genhuset i barakker i Ræhr, andre rejste til Hirtshals, og kun nogle af dem vendte tilbage til Hanstholm i 1946. Før Hanstholm-området kunne bebos igen, måtte man dog først rydde de mange landminer og istandsætte husene, der havde været indkvartering for tyskerne.

Efter krigen blev plantagen, der omkranser byen, anlagt med det formål at skjule betonanlæggene fra krigen og yde byen læ mod vinden.

Museet har åbent alle ugens dage fra 1/2 til 31/10. I perioden 1/6-31/8 kl. 10-17. I perioden 1/2-31/5 og 1/9-31/10 samt 25/12-30/12 kl. 10-16. Museumstoget kører dagligt i påskeferien, fra 1. maj til 31. august og i efterårsferien.

30 FØRSTE BATTERI OG ATLANTVOLDEN

Syd for Hanstholmknuden ligger det vidstrakte og uforstyrrede klitlandskab, Hanstholm Vildtreservat. Reservatet er fredet, men der er adgang til den del, der ligger nærmest kysten. Cykelstien løber tæt forbi, og det er oplagt at holde rast her. I det nordvestligste hjørne krones klitterne nemlig af en række bunkers, der udgør det såkaldte »Første Batteri« fra Anden Verdenskrig. Det er et af de bedst bevarede, tyske kystbatterier i Danmark, og da de fleste

bunkers står åbne, er der gode muligheder for at gå på opdagelse. Stier og betonveje fra krigens tid leder besøgende rundt mellem anlæggene i det flotte landskab.

FØRSTE BATTERI

Batteriet består af nitten større bunkers, og de udgjorde det første permanente anlæg, tyskerne byggede ved Hanstholm. Allerede natten til 9. april 1940, der var dagen for tyskernes besættelse af Danmark, havde tyskerne udlagt miner i Skagerrak for at spærre for allierede skibes indsejling til Kattegat og Østersøen. Ind mod land var der en 10 sømil bred åbning, som tyske skibe selv kunne færdes i. Denne åbning blev bevogtet fra land, fra Første Batteri, der var bevæbnet med fire 17 cm skibskanoner, luftværnskanoner, maskingeværer og lyskastere. Til at begynde med var kanonerne opstillet under åben himmel, på støbte fundamenter, og først i 1944 kunne de flyttes til de bombesikre bunkers, der er bevaret til i dag. Batteriet havde en besætning på 148 mand.

ATLANTVOLDEN

Da tyskerne fra begyndelsen af 1942 for alvor kom til at frygte en invasion, startede de på det 5500 km lange fæstningsbyggeri, der under navnet »Atlantvolden« skulle beskytte mod de allieredes landgang fra vest. Hanstholm-fæstningen, der havde en strategisk vigtig beliggenhed i forhold til Nordsøen og Skagerrak, blev en integreret del af denne og udgjorde Nordeuropas største forsvarsanlæg fra 2. verdenskrig.

CYKEL- OG VANDREKORTENE

I forbindelse med at national cykelrute nr. 1, Vestkyststruten, er forlagt til nye gode cykelstier langs kysten, er der opstået mulighed for at lave en række cykelsøjfer ved at forbinde dele af den gamle vestkyststrute med den nye.

Disse lokale cykelruter, som alle har udgangspunkt i en eller flere af kystbyerne, giver nye muligheder for naturoplevelser for lokale og turister.

SIGNATURFORKLARING

- ..... Nationalpark Thy grænse
- Vandreruter
- - - - - Handicapstier
- Maratonruter (halv og hel)
- ..... Nordsøstien
- Cykelruter
- - - - - Mountainbike-ruter
- ..... Cykelstier under anlæg

Vi ønsker alle en god tur rundt i Nationalpark Thy med masser af spændende naturoplevelser – både på cykel og til fods.

THISTED KOMMUNE

Miljøministeriet
Naturstyrelsen

museet
FOR THY OG VESTER HANHERRED

Thy - helt naturligt
www.visitthy.dk